

NEKI ASPEKTI RELIGIOZNOSTI U HRVATSKOJ

Gordan ČRPIĆ, Zagreb
Stjepan KUŠAR, Zagreb

Sažetak

U svom radu autori analiziraju religioznost u Hrvatskoj, i to pod četiri vida, s obzirom na konfesionalnu pripadnost i obrednu praksu, s obzirom na religioznost u užem smislu, gledanu kao emocionalni odnos prema svetome, kroz razne oblike vjerovanja, poznavanja određenih vjerskih istina, te njihova prihvaćanja, i, kroz viđenje uloge Crkve u društvu s obzirom na pitanja vezana uz socijalnu, političku i etičku problematiku. Rezultati istraživanja pokazuju da se većina naših građana, njih 89,7%, deklariraju kao »katolici«. Korpus praktičnih vjernika čini oko 25% ukupne populacije, među kojima je značajno više starijih osoba i žena, s obzirom na političke preferencije, desnije orijentiranih. Taj dio pučanstva danas čini vjerničku jezgru. Većina naših građana i dalje podržava svoje kršćanstvo na razini pripadnosti i barem povremenog participiranja u obredima. Dobar dio njih pokazuje religiozne sklonosti koje često nisu u skladu s učenjem Crkve. Dio takvih religioznih praksi, koje bitno odstupaju od kršćanskih učenja, podržava i jedan dio praktične vjerničke populacije. U javnoj domeni Crkvi se otvara prilično velika mogućnost djelovanja, iako joj pojedini dijelovi populacije, posebno mlađi, daju znatno manji prostor djelovanja.

Ključne riječi: religioznost, obredna praksa, vjerovanje, javna uloga Crkve

Uvodne napomene

U suvremenoj sociologiji postoji čitav niz načina, metoda pomoću kojih sociolozi pokušavaju izmjeriti, »dohvatiti« fenomen religioznog i religije.

Budući da je riječ o složenoj stvarnosti, nije čudno što o tom pitanju ne može doći do potpune suglasnosti i što bez pretjerivanja možemo reći da se sama religioznost nikada neće moći u potpunosti izmjeriti nikakvim sociološkim ili kakvim drugim instrumentom.

No, to što je taj fenomen neizmjeriv u svojoj punini ne znači da je neizmjeriv i u svim svojim manifestacijama. Neke dimenzije religioznosti možemo sasvim jasno uočiti i pratiti, a one su nam, ili mogu biti, vrlo dobar temelj za promišljanje religiozne stvarnosti i religioznih tendencija, tih tako zanimljivih pojava u suvremenom svijetu, pa i kod nas u Hrvatskoj.

Neke od tih dimenzija prezentirat ćemo u ovoj raspravi. Svako novo istraživanje religioznosti nanovo otvara pitanje »postavljanja pitanja«, odabira tehnika i metoda kojima ćemo najbolje zahvatiti fenomen koji želimo istražiti. Pred istim zahtjevom našli smo se i sami koncipirajući naše istraživanje.

Krenuli smo od poznatog modela koji su postavili još Glock i Stark, jer se taj petorodimenzionalni model najčešće koristio u istraživanjima religioznosti¹.

Naravno, on se ujedno stalno modificira, uvode se novi indikatori, posebice u specifičnim sociokulturnim uvjetima u pojedinim zemljama. Vođeni tom idejom, a oslanjajući se na istraživanja religioznosti provedena u Europi i posebice Italiji², postavili smo i mi naše istraživanje.

U ovom ćemo članku prezentirati dio dobivenih rezultata koji su uže vezani uz neke dimenzije religioznosti.

1. Vjerska pripadnost i obredna praksa

Prije nego što se upustimo u razmatranje pojedinih aspekata vjerovanja, religioznosti i »pravovjerja« u Crkvi, valja nam iznijeti na vidjelo kako stoje stvari s konfesionalnom pripadnošću u Hrvatskoj, te pohađanjem vjerskih obreda.

Tablica I. Kojoj od navedenih vjeroispovijesti pripadate

1. katoličkoj	89,7
2. pravoslavnoj	2,9
3. islamskoj	1,1
4. vjerska sekta, koja	0,3
5. nešto drugo (ateist, agnostik ...)	2,1
6. nisam vjernik	3,7

Kao što vidimo u tablici I., u Hrvatskoj se, prema našem istraživanju³, provedenom u studenom – prosincu 1997., 89,7% stanovništva deklariralo kao »katolici«, 2,9% kao »pravoslavci«, 1,1% pripadnici »islamske vjerske zajednice«,

¹ Usp. D. MARINOVIĆ-JEROLIMOV, Višedimenzionalni pristup u istraživanju religioznosti: smjernice za istraživanja u Hrvatskoj u: *Društvena istraživanja* 4 (1995), br. 6 (20), Zagreb, str. 837–851.

² Kulturnom miljeu koji je nama blizak.

³ Do sličnih su rezultata došli i Skledar i Marinović Jerolimov u istraživanju provedenom 1996. godine. Oni su dobili 90% katolika, 2% pravoslavni, 2% muslimana, 1% ostalih i 5% bez vjeroispovijesti. Usp. N. SKLEDAR, D. MARINOVIĆ-JEROLIMOV, Uloga religije i religioznosti u integracijskim procesima u Hrvatskoj, *Politička misao* (1997) 2., str. 177–191. Mi smo nešto drugačije postavili skalu, ali, ukupno uzevši, osnovni rezultati su veoma slični.

raznim »sektama« (sljedbama) 0,3%, »ateista« i »agnostika« bilo je 2,1%, te onih koji se ne smatraju vjernicima 3,7%.

Tablica II. Pregled stanovništva Republike Hrvatske, prema vjeroispovijedi, prema popisu iz 1991.

katolici	76,6
pravoslavni	11,2
islamska	1,15
sekte	0,32
ostale kršćanske zajednice	0,38
ostale i neizjašnjeni	4,7
nisu vjernici	3,9

Prema popisu pučanstva iz 1991. godine bilježimo značajan proporcionalan porast broja »katolika«, pad broja »pravoslavni«, te pad broja onih koji se vjerski ne određuju, »ne vjeruju«, ili se izjašnjavaju kao pripadnici drugih vjera.

Preostale kategorije ostale su relativno stabilne⁴. Promjene koje bilježimo možemo razumjeti u kontekstu turbulentnih zbivanja na ovim prostorima u periodu između posljednjeg popisa stanovništva i vremena provođenja našeg istraživanja⁵.

Komparirajući našu situaciju sa situacijom u Europi, možemo reći kako je postotak katolika u Hrvatskoj na razini njihove prisutnosti u populacijama tradicionalno katoličkih zemalja, Irske, Poljske, ili realno bliži Italiji, Austriji, Španjolskoj i Portugalu⁶. Realno je očekivati da će se postotak katolika u ukupnoj populaciji kretati na razini 80–85%, što je približno onome u Italiji i Španjolskoj⁷. O tome će nas moći precizno obavijestiti tek neko novo istraživanje, no nešto se bitno, na tom planu vjerojatno neće promijeniti.

⁴ Izneseni pregled postotaka izračunat je prema *Statistički ljetopis hrvatskih županija 1993.*, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb, ožujak 1994. (SLJHŽ–93), str. 80.

⁵ Treba naglasiti da su nam područja oko Vukovara, Iloka, te Baranja bila nedostupna, tako da treba računati s većim postotkom »pravoslavni«, a onda i nešto nižim postotkom »katolika«. No, do realnog stanja stvari moći ćemo doći tek nakon što se realizira povratak raseljenog i prognanog stanovništva. U vrijeme kada smo provodili naše istraživanje, populacija je bila ovako konfesionalno strukturirana i mi smo je kao takvu zabilježili.

⁶ Pod »realno« se ovdje misli na udio katolika kakav će vjerojatno biti nakon što se izvrši povratak izbjeglih i raseljenih osoba, te kad se uzme u obzir i kod nas izostavljeni dio Istočne Slavonije.

⁷ Usp. P. M. ZULEHNER, H. DENZ, *Wie Europa lebt und glaubt: Europäische Wertestudie – Tabellenband*, Patmos, Wien, 1993., str. 12.

Posjećenost crkava

Tablica III. Ako izuzmemo vjenčanja, sprovode i krštenja, kako često u posljednje vrijeme prisustvujete vjerskim obredima?

1. nikada, praktički nikada	11,1
2. rjeđe od jednom na godinu	5,6
3. jednom na godinu	5,2
4. samo za vjerske blagdane	31,6
5. jednom mjesečno	16,1
6. jednom tjedno	23,9
7. više od jednom tjedno	6,4

Budući da smo konstatirali kako je udio »katolika« u populaciji, u vrijeme istraživanja, iznosio 89,7%, zanimljivo će biti vidjeti koliko njih, i kako učestalo odlazi na mise.

Prema izjavama naših građana, riječ je o 30,3% ukupne populacije onih koji najmanje jednom tjedno odlaze na misu. To je opet, otprilike na razini odlazanja u crkvu u Slovačkoj, Portugalu i Španjolskoj⁸. Ima razloga vjerovati da je ovo realan rezultat. S obzirom na nominalan broj katolika, te imajući u vidu da je danas i socijalno poželjno ići u crkvu, vjerojatno je da se posjećenost misa nedjeljom kreće oko 30%⁹.

Onih koji mjesečno odlaze kod nas je nešto više nego u drugim komparabilnim zemljama. Razlog tome možemo potražiti upravo u ovoj »socijalnoj poželjnosti« pojavljivanja na obredima. Zanimljivo će biti vidjeti kako će se taj trend kretati kroz nekoliko godina, prilikom nekog novog istraživanja. Može se pretpostaviti da će se nešto smanjiti.

Vjernika koji dolaze u crkvu »samo za vjerske blagdane« imamo 31,6%, a onih koji idu jednom godišnje, ili rjeđe (ali ipak idu) ima 10,8%. Onih koji u crkvu ne idu nikada u Hrvatskoj ima 11,1%. To je nešto manje nego u ostalim komparabilnim zemljama. Praktično, jedino Irska i Poljska imaju manji broj onih koji nikada ne pohađaju vjerske obrede¹⁰.

⁸ P. M. ZULEHNER, H. DENZ, *Wie Europa lebt und glaubt: Europäische Wertestudie*, Patmos Verlag Düsseldorf, 1993., str. 38.

⁹ Ipak, valja napomenuti da smo mi svoje istraživanje vršili u božićno vrijeme, u kojemu ljudi nešto više odlaze u crkve na obrede, pa je moguće da se to odrazilo na povećanje postotka onih koji izjavljuju kako najmanje jednom tjedno odlaze na obrede. Dakle, postotak bi mogao biti niži da se istraživanje vršilo u drugom periodu, ali ne više od 5%.

¹⁰ Usp. P. M. ZULEHNER, H. DENZ, *Wie Europa lebt und glaubt: Europäische Wertestudie – Tabellenband*, Patmos, Wien, 1993., str. 14.

S obzirom na određena sociodemografska obilježja, u crkvu više odlaze žene, dok muškarci češće odlaze samo blagdanima, ili uopće ne idu.¹¹

S obzirom na dob, na misu češće ne odlaze rođeni između 1941.–1950¹². Nedjeljom na misu češće odlaze rođeni na selu, dok se rođeni u gradovima češće nalaze u kategorijama »nikada«, »rijeđe od jednom na godinu« i »jednom na godinu«.

Imajući u vidu političke preferencije, na misu nedjeljom češće odlaze ljudi koji bi glasali za HDZ i HSP, dok oni koji »ne znaju za koga bi glasali« češće odlaze i više od jednom tjedno, dakle tijekom tjedna¹³. U kategoriji »nikad, praktično nikad« češće se nalaze ispitanici koji bi glasovali za SDP i oni koji se »ne žele izjasniti za koga bi glasali«¹⁴.

Odlazak na hodočašća

Hodočašća su određeni oblik prakticiranja pučke religioznosti u suvremenom, industrijskom društvu. Nekada su ona imala pretežno ruralni karakter, dok danas ovaj vid prakticiranja religioznosti prihvaća i dobar dio urbane populacije¹⁵.

Upravo zbog toga što postoje određene indicije da jedan, nezanemariv dio katoličke populacije redovito hodočasti, zanimalo nas je koliko je ta pojava zaista proširena, te tko je više prakticira.

Tablica IV. Jeste li u prošle godine bili na nekom hodočašću?

1. nisam	72,8
2. jesam, jednom	19,9
3. jesam, više puta	6,8

Hodočašća, barem jednom godišnje, prakticira četvrtina ukupne, odnosno gotovo trećina ukupne katoličke populacije, što je brojka koju svakako treba respektirati. S obzirom na sociodemografske pokazatelje, na hodočašća naravno če-

¹¹ Ovi rezultati dobiveni su uz pomoć χ^2 - testa. Zbog skučenosti prostora i radi preglednosti teksta odlučili smo ne navoditi sve, inače relevantne statističke pokazatelje: značajnost, χ^2 , stupnjeve slobode i tablice s postocima. Generalno, u interpretacijama su uzeti u obzir oni rezultati koji su značajni na razini $P < 0.05$. Tko želi, može kod autora dobiti uvid u ove pokazatelje.

¹² Ovo je zanimljiva kohorta o kojoj će kasnije još biti riječi.

¹³ To su, čini se, oni manje obrazovani, pobožni – i zbunjeni aktualnom političkom situacijom.

¹⁴ Valja spomenuti da je Cifrić dobio na studentskoj populaciji kako »Članovi neke od političkih stranaka razmjerno najviše podržavaju osim duhovne i socijalnu funkciju Crkve u društvu, a najmanje to čine nezainteresirani.« Usp. I. CIFRIĆ, Vjernička struktura u tranzicijskom kontekstu hrvatskog društva u: *Društvena istraživanja* 4 (1995), br. 6 (20), Zagreb, str. 834.

¹⁵ Usp. J. JUKIĆ, *Budućnost religije*, Matica Hrvatska, Split, 1991., str. 41.

šće odlaze oni koji češće odlaze u Crkvu. Također je dobivena razlika s obzirom na spol, žene su češće hodočasnice u odnosu na muškarce¹⁶. S obzirom na dob, obrazovanje, mjesto rođenje i dohodak po obitelji, nismo dobili statistički značajnih razlika u odlazanju na hodočašća, pa te kategorije ljudi možemo jednako očekivati u hodočasničkoj populaciji.

Obredi prilikom rođenja, vjenčanja i smrti

Jedna od funkcija crkava i crkvenih službenika u suvremenom svijetu svakako je i »pružanje religijskih usluga« prilikom rođenja, vjenčanja i sahrana. Kolikogod to grubo zvučalo, ali dio populacije crkvene službenike zasigurno gleda iz tog rakursa. Na to nas upozorava i Zulehnerova studija, jer prema njegovim istraživanjima i ateisti u Europi žele određene trenutke, vezane uz rođenje, vjenčanje i smrt, popratiti religijskim obredima¹⁷.

Tablica V. Osobno smatrate li važnim sljedeće događaje popratiti religijskim obredom?

dogadaji	ne	da
1. rođenje djeteta	6,8	92,6
2. vjenčanje	7,7	91,6
3. sprovod	5,5	93,9

Kod nas je relativno visok postotak onih koji žele navedene događaje iz života popratiti religioznim obredima. To je i bilo očekivati, budući da je 9/10 populacije katoličko, a narednih 3–5% u širem smislu kršćansko.

Tablica VI. Odnos prema religioznosti i želja za religioznim obredima prilikom rođenja, vjenčanja i smrti

	rođenje	vjenčanje	smrt
religiozni	97,7	97,7	98,7
nereligiozni	73,4	65,3	72,7
ateisti	35,1	30,8	44,2
neopredijeljeni	88,4	87,7	92,3

¹⁶ To je i razumljivo, jer dobili smo da su žene kod nas općenito religioznije, pa je i očekivati da ih bude više i u ovom obliku prakticiranja jednog oblika religioznosti.

¹⁷ Usp. P. M. ZULEHNER, H. DENZ, *Wie Europa lebt und glaubt: Europäische Wertestudie*, Patmos Verlag Düsseldorf, 1993., str. 44.

Vidimo kako je i kod nas značajan postotak nereligioznih, ateista i neopredijeljenih koji se odlučuju za korištenje »religijskog servisa«, odnosno žele određene čine u životu popratiti religioznim obredima. Razlog? Prema Halmanu i De Mooru ovo bi trebalo tumačiti u kulturnom kontekstu, kao kulturnu normu smislenu u određenom kulturnom kontekstu¹⁸.

Odnos prema ispovijedi i pričesti

Jedan od značajnih markera uz pomoć kojega možemo mjeriti (odrediti) koliko je netko »praktičan vjernik«¹⁹ jest svakako frekvencija odlazanja na ispovijed i pričest.

Ovi sakramenti, uz odlazanje na mise, čine bitan sastavni dio praktičnog življenja kršćanstva u Katoličkoj Crkvi. Naravno, oni nisu jedini pokazatelji religioznosti u ovom smislu, ali su kao takvi nezaobilazni u svakom istraživanju ove vrste.

Učestalost ispovijedi

Tablica VII. Koliko često idete na ispovijed?

1. nikada	9,1
2. bio sam i ne idem više	14,1
3. svakih nekoliko godina	14,2
4. svakih godinu dana	9,7
5. o velikim blagdanima	25,3
6. nekoliko puta na godinu	12,7
7. skoro svaki mjesec	4,8
8. češće	2,5

Budući da je ispovijed, odnosno sakrament pomirenja, sakrament koji načelno prethodi pričesti, u svom smo ga izlaganju također stavili na prvo mjesto. Iz tablice VII. vidimo kako na ispovijed mjesečno i češće odlazi 7,3% ljudi, njih 12,7% na ispovijed odlazi nekoliko puta na godinu, a relativno visok postotak građana, njih 25,3% odlazi na ispovijed o velikim blagdanima. Također relativno visok postotak njih izjavljuje da su na ispovijedi »bili i ne idu više«. To je zanimljiva kategorija ljudi koju bi trebalo posebno ispitati o razlozima zbog kojih su bili i naravno o onima zbog kojih više ne idu.

¹⁸ Usp. P. ESTER i dr., *The Individualising Society: Value Change in Europe and North America*, Tilburg University Press, 1994., str. 39.

¹⁹ Ovdje se pod »praktičnim vjernikom« misli na vjernika u katoličkom smislu, naravno.

Komparirajući naše rezultate s talijanskima, možemo reći kako Talijani češće na ispovijed odlaze »mjesečno i češće«, dok se kod nas ljudi češće ispovijedaju o velikim blagdanima²⁰. S obzirom na one koji na ispovijed ne idu nikada, kod nas²¹ i kod Talijana dolazimo do vrlo sličnog rezultata²².

Generalno govoreći, godišnje se u Hrvatskoj²³ ispovijeda 55% ljudi, što bi značilo oko 61% ukupne, punoljetne katoličke populacije.

Što smeta prilikom ispovijedi?

U prethodnom smo poglavlju naznačili da se dio nominalno katoličke populacije ne ispovijeda nikada, a jedan zamašan dio rjeđe od jednom godišnje. Stoga je zanimljivo vidjeti što ljudi vide kao najveću smetnju prilikom ispovijedi.

Tablica VIII. Što Vas najviše smeta prilikom ispovijedi?

1. način ispovijedanja nekih svećenika	20,7
2. mislim da svećenik nije potreban, potrebno je pokajati se pred Bogom	21,8
3. Crkva smatra grijehom ono što ja ne smatram	3,4
4. ništa, jer me to ne zanima	7,4
5. ništa mi ne stvara probleme	36,5
6. drugo	1,6

Vidimo da relativno najveći broj ispitanika izjavljuje kako im ništa ne stvara probleme prilikom ispovijedi, dok je podjednak postotak onih koji izjavljuju kako im smeta »način ispovijedanja pojedinih svećenika«, te onih koji smatraju kako »svećenik nije potreban«. Ti koji tako misle čine ¼ ukupne katoličke popula-

²⁰ U talijanskoj anketi oni nisu imali ovu kategoriju, pa rezultati nisu direktno komparabilni. Mi smo malo proširili našu skalu u sredini kako bismo dobili jasniju sliku o onima koji na ispovijed odlaze o velikim blagdanima, jer to je kod nas, kao što se pokazalo, značajna kategorija. S druge strane mi smo uveli i kategoriju »bio sam i ne idem više«, jer ona naznačuje one koji su nominalno katolici, ali svoju vjeru, barem jedan njen dio, više ne prakticiraju. Zanimalo nas je koliko takvih ima.

²¹ Ukoliko zbrojimo kategorije »bio sam i ne i ne idem više« i »nikada«, što je legitimno učiniti, jer jedni i drugi faktički »ne idu« na ispovijed.

²² Usp. V. CESAREO i dr., *La religiosità in Italia*, Milano, 1995., str. 344.

²³ Barem jednom godišnje u skladu s crkvenom zapovijedi. Usp. *Zakonik kanonskog prava*, kan. 989; *Zakonik kanona istočnih Crkava*, kan. 719., i KKC 2042.

cije, što je svakako zanimljiv podatak koji govori o prodoru individualizma u naše društvo, a onda naravno i u Crkvu²⁴.

Imajući u vidu obrazovanje ispitanika, oni s fakultetskim obrazovanjem češće izjavljuju kako ih smeta to što oni ne smatraju grijehom ono što Crkva smatra, dok onima s osnovnom školom češće ništa ne smeta prilikom ispovijedi. Sa završenom srednjom školom češće izjavljuju kako svećenik prilikom ispovijedi nije potreban, već da je dovoljno »sam se pokajati pred Bogom«.

S obzirom na dob, rođeni nakon 1970. češće izjavljuju kako im problem prilikom ispovijedi stvara »nešto drugo«²⁵. Njih ujedno ima više u kategorijama »Crkva smatra grijehom ono što ja ne smatram«, te »način ispovijedanja nekih svećenika«. Dakle, kod mlađih češće susrećemo drugačije poimanje grijeha od onoga koji razumiju kao »službeno crkveno«, a ako odlaze na ispovijed, onda im češće smeta način na koji pojedini svećenici pristupaju tom sakramentu. Rođeni do 1940. godine češće izjavljuju kako im ništa ne smeta prilikom ispovijedi, dok generacija 1951.–1960. češće napominje kako im najviše smeta način ispovijedanja pojedinih svećenika. Mlađe generacije, rođene nakon 1950. godine, izražavaju veće rezerve prema mnogo čemu vezanom uz sakrament pomirenja, posebno uz način ispovijedanja pojedinih svećenika, pa je očekivati, ako se u tom smislu ništa ne promijeni, da će doći do pada broja ispovijedi.

Ljudi koji na našoj političkoj sceni više preferiraju HDZ i HSP češće izjavljuju kako im kod ispovijedi »ništa ne stvara probleme«, dok simpatizeri SDP-a češće izjavljuju kako ih ova problematika »ne zanima«, te kako oni ne smatraju grijehom ono što »Crkva smatra«. U ovoj posljednjoj kategoriji ima više onih koji se ne žele izjasniti glede svojih političkih preferencija.

Sadašnji način ispovijedanja

Nakon što smo izložili neke od problema koje razne kategorije ispitanika vide (ili ne vide) kao prepreke njihovu pristupu sakramentu pomirenja, valja nam postaviti pitanje što naši vjernici misle o sadašnjem načinu ispovijedanja.

²⁴ To je opet u skladu s istraživanjima provedenim u Europi. Usp. P. ESTER i dr., *The Individualising Society: Value Change in Europe and North America*, Tilburg University Press, 1994., str. 64.

²⁵ Mi to nismo predvidjeli u našoj tipologiji, a trebalo bi to posebno istražiti drugim tehnikama na mlađoj populaciji.

Tablica IX. Što mislite o sadašnjem načinu ispovijedanja?

1. ispovijed je dobra, takva kakva je	52,3
2. ispovijed je dobra, ali treba promijeniti način ispovijedanja u Crkvi	19,4
3. ispovijed nema nikakvog smisla	5,3
4. ne znam	14,1

Veći dio populacije, 52,3%, smatra kako je ispovijed dobra takva kakva jest, no znatan broj, njih 19,4%, smatra kako treba promijeniti način ispovijedanja.

Uzmemo li u obzir neke sociodemografske pokazatelje, vidimo da rođeni u velikim gradovima češće smatraju da se ne mogu odrediti u odnosu spram ispovijedi, dok rođeni u manjim gradovima češće izjavljuju kako ispovijed nema smisla, dok rođeni na selu češće prihvaćaju faktično stanje.

S obzirom na obrazovanje, fakultetski obrazovaniji češće smatraju kako je ispovijed dobra ali treba mijenjati formu, a rjeđe je prihvaćaju takvu kakva jest. Oni sa završenom srednjom školom češće o ispovijedi ne uspijevaju zauzeti neki stav, dok oni koji imaju do sedam razreda osnovne škole češće izjavljuju kako je ispovijed dobra takva kakva jest, a rjeđe da bi tu trebalo nešto mijenjati.

Generacija rođena između 1941.–1950 češće ne uspijeva zauzeti stav prema ispovijedi, ili izjavljuje kako je ona nepotrebna. Rođeni između 1950. i 1970. češće bi željeli mijenjati formu ispovijedi, iako je prihvaćaju kao načelno dobru, dok oni rođeni do 1930. smatraju kako je ispovijed dobra takva kakva jest i da tu ništa ne treba mijenjati. S obzirom na spol nema značajne razlike, što znači da sve kategorije jednako prihvaćaju i odbacuju, bez obzira na spol, ali postoji razlika s obzirom na političke preferencije. Potencijalni glasači SDP-a češće se ne mogu odrediti u odnosu na ispovijed, ili smatraju kako ona nije potrebna, dok oni koji bi glasali za HDZ i HSP smatraju kako je ona dobra takva kakva jest. Pristalice »centrističke oporbe« smatraju kako je ona načelno dobra, ali bi trebalo mijenjati formu.

Pričest

Vrhunac kršćanskog života, prema II. vatikanskom saboru, jest euharistija, a vrhunac euharistije susret s Kristom Uskrslim pod prilikama »kruha i vina«²⁶. Pričest je svakako, kao što smo to već prije rekli, jedna od bitnih sastavnica punog kršćanskog života, a onda i jedan od indikatora pomoću kojega se može mjeriti, odrediti u kojoj je mjeri netko više ili manje praktičan vjernik.

²⁶ Ovdje je dakako riječ o poglavito katoličkom poimanju kršćanstva.

Tablica X. Kako se često pričestujete?

1. nikada	17,2
2. svakih godinu dana	18,9
3. o velikim blagdanima	30,0
4. nekoliko puta na godinu	11,4
5. otprilike jednom mjesečno	4,6
6. u pravilu kod svake mise	9,0

Prema gore navedenim rezultatima na pričest odlazi kod svake mise 9% ljudi u Hrvatskoj, odnosno 1/10 ukupne katoličke populacije. Većina naših građana i vjernika pristupaju pričesti o velikim blagdanima (kao i ispovijedi uostalom).

Prema ovom pokazatelju, ukoliko ga uzmemo kao ključni u definiranju nekoga kao »praktičnog vjernika«, onda bi u Hrvatskoj bilo desetak posto praktičnih vjernika u devedeset postotnoj katoličkoj populaciji. No, ovo je vrlo restriktivan pokazatelj. Kasnije ćemo vidjeti da se ovaj postotak mora korigirati, jer neki na pričest mogu ne ići zbog skrupula, strahopoštovanja, a biti vrlo pobožni, praktični vjernici. Ovo je samo »donji minimum« onih koje možemo računati kao »vjerničku jezgru«.

S obzirom na sociodemografske pokazatelje, na pričest kod svake mise češće odlaze žene, dok muškarci češće ulaze u kategorije »svakih nekoliko godina« i »nikada«.

Građani koji preferiraju HDZ češće odlaze na pričest pri svakoj misi, a također i jednom godišnje (ovdje je riječ vjerojatno o onom dijelu populacije koja spada u kategoriju »Hrvat–katolik«). Ispitanici koji preferiraju SDP češće se nalaze u kategoriji onih koji na pričest ne odlaze nikada. Značajno više u toj kategoriji je i onih koji ne žele reći za koga bi glasali. Imajući u vidu utjecaj na formiranje vjerskog osjećaja – na pričest pri svakoj misi češće odlaze oni na čije je vjersko formiranje najviše utjecala obitelj. Na pričest češće ne idu uopće oni na čiji je vjerski osjećaj najviše utjecala okolina, prijatelji, te koji su sami došli, stvorili svoj religijski identitet. Zanimljivo je da oni na čije je vjersko formiranje najviše utjecao svećenik, a kojih je u općoj populaciji 1.4%, na pričest statistički češće odlaze jednom godišnje, što nam govori da su to ljudi koji su prihvatili kršćanstvo više kao tradiciju, ritual, nego vjeru. Naravno, ovdje treba biti oprezan, pa reći da je ovdje riječ o onim ljudima koji smatraju da je na njih najviše utjecao svećenik, što ne znači da svećenici nisu utjecali i na one koji izjavljuju kako je najveći utjecaj na njih, u smislu vjerskog formiranja, imala obitelj. No, svakako stoji rezultat da oni koji najveći utjecaj u njihovu vjerskom formiranju pripisuju svećenicima, statistički značajno češće odlaze na pričest jednom godišnje.

2. Religioznost

Načelno, odnos prema Bogu (ili transcendentnom općenito) može se razmatrati na dvije razine: kognitivnoj i emotivnoj. U ovom ćemo dijelu raspravljati o emotivnom odnosu prema Bogu, koji možemo podviti pod pojam »religioznosti«²⁷.

Jeste li religiozni?

Prethodno smo spomenuli kako se u Hrvatskoj u vrijeme istraživanja 89,7% građana deklariralo kao »katolici«. Ovdje nas je zanimalo, koliko se posto njih smatra religioznim osobama?

Tablica XI. Možete li nam reći smatrate li se:

1. religioznom osobom	75,9
2. nereligioznom osobom	8,0
3. uvjerenim ateistom	2,0
4. ne znam	12,4

U 87,9% katoličkoj populaciji, 75,9% građana prepoznaje sebe kao religiozne osobe, što je u skladu s rezultatima koji se dobivaju u Italiji, Španjolskoj i Portugalu, zemljama s kojima smo se i prethodno komparirali²⁸. Kod nas je u odnosu na njih nešto niži broj »nereligioznih osoba« i »ateista«, dok je kategorija »ne znam« značajnije zastupljena u Hrvatskoj no u prethodno spomenute tri zemlje.

U ovom pogledu naši su rezultati dosta slični onima u Austriji²⁹.

Ovdje je dakako veoma zanimljiv pregled »katolika« koji se svrstavaju u pojedine od navedenih kategorija.

²⁷ »Whereas orthodoxy the cognitive dimension of religion, religiosity is more emotional dimension« – P. ESTER i dr., *The Individualising Society: Value Change in Europe and North America*, Tilburg University Press, 1994., str. 50.

²⁸ Usp. P.M. ZULEHNER, H. DENZ, *Wie Europa lebt und glaubt: Europäische Wertestudie – Tabellenband*, Patmos, Wien, 1993., str. 3.

²⁹ Isto.

Tablica XII.

	religiozni	nereligiozni	ateisti	ne zna
katolici	82,6	6,1	0,5	10,8

Od ukupnog broja katolika, njih 82,6% izjavljuju da su »religiozni«. Zanimljivo je dakle znati da postoji 17,4% onih koji se deklariraju kao »katolici« a da se pritom ne smatraju religioznim osobama, a dio njih, doduše neznan, deklariraju se i kao »ateisti«. Ovaj nam podatak ukazuje na to da se »katolik« ne mora uvijek nužno razumijevati i koristiti u strogo vjerskom smislu.

Važnost religije u životu

Nakon što smo izložili koliko ima religioznih, nereligioznih i ateista u Hrvatskoj, naznačit ćemo koliko je religija važna u životu naših građana.

Tablica XIII. Koje mjesto zauzima religija u vašem životu?

1. sasvim nevažno	4,8
2. malo važno	19,9
3. važno	52,7
4. iznimno važno, temeljno	22,5

Iz priloženih rezultata vidimo kako, zbrojimo li kategorije »važno« i »iznimno važno«³⁰, dobivamo kako religija zauzima »važno« ili »temeljno« mjesto u životu građana Hrvatske za 75,2% njih, što je u skladu s prethodno iznijetim rezultatom, gdje se približno isti postotak populacije smatra »religioznim«. Četvrtina populacije smatra kako u njihovom životu religija igra »malo važnu«, ili nevažnu ulogu.

Sociodemografska obilježja otkrivaju nam kako muškarci češće izjavljuju da religija u njihovom životu zauzima »malo važno«, ili »sasvim nevažno« mjesto, dok žene češće izjavljuju kako im je »važna«³¹.

Religiju smatraju važnijom oni s »nižim« primanjima po obitelji, dok je oni s višim primanjima češće vide na margini svoga života.

³⁰ Što na intervalnoj skali možemo legitimno raditi.

³¹ Sličan rezultat dobiven je u Portugalu i Španjolskoj. I tamo su žene više religiozne nego muškarci, što ne mora biti slučaj. Usp. P. ESTER i dr., *The Individualising Society: Value Change in Europe and North America*, Tilburg University Press, 1994., str. 63.

S obzirom na obrazovanje, oni do završene osnovne škole češće izjavljuju kako religija u njihovom životu zauzima »iznimno važno« mjesto, dok za fakultetski obrazovane češće »sasvim nevažno«. Kada je riječ o važnosti religije s obzirom na dob, onda dobivamo zanimljiv rezultat. Kod mlađih, rođenih nakon 1960. religija, ili ono što misle pod njom, češće zauzima »malo važno mjesto« u njihovu životu³². Kod starijih, rođenih do 1940. godine češće nalazimo one koji izjavljuju da religija u njihovom životu igra »iznimno važnu« ulogu.

Razlog prihvaćanja svoje religije

Religija se, kao što smo to već imali prilike vidjeti, može misliti na razne načine. Ljudi mogu različito biti religiozni, ali također i iz različitih razloga prihvaćati svoju religiju. Uvid u neke od njih imamo u tablici XIV.

Tablica XIV. Svoju religiju prihvaćate:

1. iz osobnog uvjerenja i aktivno	22,6
2. iz osobnog uvjerenja, ali ne uvijek aktivno	27,8
3. iz tradicije, odgoja	40,4
4. jer se tako razlikujem od drugih (protestanata, pravoslavaca, muslimana...)	1,0
5. religiju shvaćam drugačije	4,1
6. ne vjerujem	3,4

Najveći broj građana religiju prihvaća iz »tradicije i odgoja«. O ovom rezultatu još ćemo imati prilike razmišljati. Ovdje uvodno možemo reći kako se u ovom dijelu vjerničke populacije može očekivati najveće raslojavanje.

Zanimljivo je napomenuti kako je kod nas i Talijana dobiven isti postotak onih koji svoju religiju prihvaćaju »iz osobnog uvjerenja i aktivno«³³, dok je po-

³² Na populacijama srednjoškolaca i studenata upravo namjeravamo izvršiti istraživanja, pa ćemo moći bolje rasvijetliti ove rezultate. Inače, važno je napomenuti da su i autori europske studije vrijednosti došli do istog rezultata. »In fact, only age makes a difference«. P. ESTER i dr., *The Individualising Society: Value Change in Europe and North America*, Tilburg University Press, 1994., str. 63. Jedino dakle dob igra konstantno značajnu ulogu u domeni religioznosti u svim zemljama u Europi.

³³ Kod njih je to 22%. Usp. V. CESAREO i dr., *La religiosità in Italia*, Milano, 1995. str. 114. To je ujedno isti postotak koji je dobiven u istraživanju provedenom u Zagrebu 1989. godine. Iako je riječ o različitim skalama, pa se podaci direktno ne mogu komparirati, stavka o »uvjerenim vjernicima« odnosno o onima koji svoju religiju prihvaćaju »iz osobnog uvjerenja i aktivno« upućuje na istu socijalnu kategoriju. Usp. DINKA MARINOVIĆ JEROLIMOV, *Nereligioznost u Hrvatskoj 1968–1990.*, u: *Prilozi izučavanju religioznosti i ateizma 2*, IDIS, Zagreb, 1993., str. 87–136.

stotak onih koji religiju prihvaćaju »osobno, ali ne uvijek aktivno«, te »iz tradicije i odgoja« kod njih »zamijenjen« u odnosu na nas. Kod Talijana 40,6% ljudi izjavljuje kako svoju religiju prihvaća »iz osobnog uvjerenja, ali ne uvijek aktivno«, a 27,3% njih prihvaća je iz »odgoja i tradicije«. Također je zanimljivo i to da čak 9,6% svoju religiju prihvaća zato da bi se razlikovali od drugih, a kod nas je taj postotak vrlo nizak, 1%, iako bi se, s obzirom na minule događaje, mogao očekivati rezultat barem na njihovoj razini.

Ova usporedba višestruko je zanimljiva, jer prije svega pokazuje kako se kod nas i kod njih može pronaći isti broj uvjerenih, aktivnih vjernika, koje možemo ubrojiti u prvi krug »praktičnih vjernika«. To je ekstenzija prethodno iznijetog podatka o desetak posto onih koji odlaze redovito na pričest, odnosno redukcija u odnosu na one koji barem jednom tjedno odlaze na mise. S druge strane, zanimljive su razlike u distribucijama po ostalim kategorijama, koje daju naslutiti da je kod nas možda u tijeku (ili nam predstoji) period »vjerske tranzicije« u kojemu će se raslojiti korpus onih koji religiju prihvaćaju »iz tradicije i odgoja«. Ili je to možda naš specifikum? Na to će nam odgovoriti neko sljedeće istraživanje.

Žene češće izjavljuju kako religiju prihvaćaju iz osobnog uvjerenja i aktivno, dok muškarci prevladavaju u kategoriji onih koji je prihvaćaju zbog toga da bi se razlikovali od drugih, dakle češće je prihvaćaju instrumentalno u nereligiozne svrhe, te češće izjavljuju kako religiju shvaćaju drukčije, dakle grade neke svoje religijske koncepte. Ispitanici koji imaju primanja više od 6000 kn češće izjavljuju kako nisu vjernici, te kako religiju prihvaćaju zbog razlikovanja od drugih. Oni s primanjima od 2000 do 4000 religiju češće prihvaćaju drukčije, tu treba tražiti one koji grade svoju religioznost. S fakultetom češće izjavljuju kako ne vjeruju te da religiju shvaćaju drukčije. Oni s 2–3-godišnjom školom za KV ili VKV češće izjavljuju kako se tako razlikuju od drugih, a oni s osnovnom školom smatraju kako svoju religiju prihvaćaju »iz osobnog uvjerenja i aktivno«. Mlađi od 1970. češće izjavljuju kako religiju prihvaćaju drugačije, dok rođeni do 1940. češće izjavljuju kako je prihvaćaju iz osobnog uvjerenja i aktivno.

Utjecaj na formiranje vjerskog identiteta

Vidjeli smo u kojoj mjeri naši građani i kako prihvaćaju (ili ne prihvaćaju) svoju religiju. Sada ćemo promotriti tko je najviše utjecao, prema njihovu mišljenju naravno, na formiranje njihova vjerskog osjećaja, odnosno tko danas najviše utječe na formiranje vjerskog identiteta. To je vrlo vrijedan rezultat, koji nam otvara mnoga daljnja pitanja, a ujedno i sugerira neke pravce djelovanja, u pastoralnom smislu.

Tablica XV. Tko je najviše utjecao na formiranje Vašeg vjerskog osjećaja?

1. obitelj	72,8
2. prijatelji	1,7
3. svećenik	1,4
4. sâm sam do toga došao	19,2
5. nisam vjernik	4,6

Obitelj, kao što vidimo, jest još uvijek osnovni generator, najviše utječe na formiranje vjerskog osjećaja naših građana. Kada bismo analizirali povezanost religioznosti i nereligioznosti s obiteljskim backgroundom, vjerojatno bismo dobili da iz vjerničkih obitelji češće dolaze vjernici, a iz nereligioznih – nereligiozni, ili barem ne-vjernici, jer se religioznim može biti i izvan Crkve.

Na drugom mjestu po značajnosti utjecaja na formiranje vjerskog osjećaja jest individualan razvoj vjerskog (religioznog) osjećaja, što se uz opći porast individualizacije i značenja individualnog faktora u zapadnim društvima i moglo očekivati.

No, malo nas je začudio rezultat dobiven s obzirom na utjecaj svećenika u formiranju vjerskog osjećaja. Utjecaj svećenika, kao najznačajniji, prepoznaje 1,4% populacije. Treba ovdje uzeti u obzir da je pitanje glasilo: tko *najviše* utječe, a ne tko je sve utjecao³⁴. Također je zanimljivo primijetiti da se u ovom slučaju 4,6% ljudi izjašnjavaju kao »nisam vjernik«. To je mnogo manje od postotka onih koji se smatraju »nereligioznim« i »ateistima«, te koji su neodređeni u odnosu spram religioznosti, što naznačuje da su pojmovi »religiozan–nereligiozan« već opterećeni drugim sadržajem, pa je smisleno o ovoj problematici razmišljati i propitivati iz mnogih perspektiva.

Žene poglavito češće izjavljuju kako je na njihov vjerski osjećaj najviše utjecala obitelj, dok muškarci češće podržavaju ostale kategorije, od toga da nisu vjernici, pa do toga da su sami stvorili svoj vjerski osjećaj, te da su na njih presudno utjecali prijatelji i svećenici. Rezultat nam govori kako je primarna socijalizacija u vjerskom smislu uspješnija kod žena. Vjerojatno identificiraju se s majkom. U »paketu« onoga što »žena treba znati i biti« dobivaju i prihvaćaju ovaj vjerski poklad, dok kod muškaraca primarna socijalizacija nije tako uspješna i na njih veći utjecaj imaju sekundarni činioci, a posebice individualni razvoj i prihvaćanje. Njima se u ovom smislu daju u odgoju veći stupnjevi slobode odabira, što može imati pozitivnih i negativnih kozekvenci. No, treba imati u vidu da je generalno dobiveno kako obitelj najviše utječe na formiranje vjerskog iden-

³⁴ Najviše je svakako utjecala obitelj, pa je to osnovna jedinica koju bi bilo smisleno katehizirati kako bi bila kadra činiti to na što kvalitetniji način.

titeta: 72,8%, pa to znači da i u tom postotku muškarci većinom participiraju, ali u ostalim kategorijama češće prevladavaju.

Fakultetski obrazovani, te oni s magisterijem i doktoratom češće izjavljuju da nisu vjernici, te da su do svoje vjere, ukoliko su vjernici, došli sami, bez posredovanja obitelji, prijatelja....

Kod mlađih od 1970. na formiranje njihova vjerskog identiteta najviše utječu prijatelji, grupe vršnjaka. Oni rođeni između 1940. – 1950. više izjavljuju kako nisu vjernici, što je konstanta kod te kohorte.

Slike o Bogu

Bog se općenito misli kako najviša stvarnost, u religijskom smislu. U današnjem svijetu ima smisla problematizirati ovaj pojam, propitujući koji sadržaj pokriva je li uopće primjeren? Po mnogočemu sudeći, boljeg pojma za označavanje »Apsolutnog«, »Onog«, personaliziranog, ili nepersonaliziranog »Dobra«, ili »Prvog pokretača«, ipak nemamo³⁵. Taj je pojam dakle u uporabi i mi smo željeli vidjeti što naši građani misle kad kažu »Bog«? Koja slika Boga i o Bogu im je u glavi?

U tu svrhu, u svom smo upitniku, konstruirali sljedeću skalu³⁶:

Tablica XVI. Koja od predloženih slika o Bogu Vam je najbliža?

1. Bog je u Isusu postao čovjekom	55,3
2. Bog postoji, ali nikada nije postao čovjekom	10,3
3. postoji vrhovni zakon i zakonodavac	5,8
4. ne znam u što bih zapravo trebao vjerovati	6,8
5. Bog je stvorio svijet i prepustio ga prirodnim zakonima	16,7
6. ne vjerujem niti u Boga niti u neku duhovnu silu ili zakon	4,4

Ovaj rezultat pokazuje kako o nekim temeljnim postavkama kršćanstva znatan dio populacije, pa i nominalno katoličke populacije, ima kršćanski dvojbene stavove. »Tek«, jer riječ je o 90% katoličkoj populaciji, 55,3% građana najbliže Boga prepoznaje u Isusu Kristu koji je postao čovjekom. To je doduše znatno vi-

³⁵ Usp. S. KUŠAR, *Kad velim Bog*, Tevizija, Zagreb, 1997.

³⁶ Skala koju smo mi upotrijebili modificirana je u odnosu na onu koju su upotrijebili istraživači u europskoj studiji vrijednosti. Oni su išli s četiri osnovne kategorije: *kršćansko poimanje Boga, deističko, agnostičko i ateističko*. Usp. P. M. ZULEHNER, H. DENZ, *Wie Europa lebt und glaubt: Europäische Wertestudie*, Patmos Verlag Düsseldorf, 1993., str. 30. Mi smo uz ove kategorije dodali još dvije, uz pomoć kojih smo malo »proširili« deističku dimenziju. Pitali smo o egzistenciji Božjoj, bez inkarnacije, te o Bogu kao »vrhovnom zakonu i zakonodavcu«, kategoriji blisko modernom poimanju religioznosti u njenom novom susretu sa znanostu.

še no prosječno u Europi, a na razini je mediteranskih katoličkih zemalja, Španjolske, Portugala, Italije. Zanimljivo je da u usporedbi s Austrijom, u ovom smislu postoje značajne razlike. Austrijanci znatno više podržavaju deističku sliku Boga, kao i naši susjedi Slovenci.³⁷

Zanimljivu sliku o ovom pitanju dobivamo ukoliko ukrstimo nominalnu pripadnost uz katoličku vjeroispovijest s ponuđenim slikama o Bogu.

Tablica XVII.

	u Isusu postao čovjekom	postoji, ali nikada nije postao čovjekom	vrhovni zakon i zakonodavac	ne znam u što bih trebao vjerovati	stvorio je svijet i prepustio ga prirodnim zakonima	ne vjeruje
katolici	60,2	9,9	5,1	5,4	17,7	1,8

Boga u Isusu prepoznaje 60,2% onih koji se deklariraju katolicima. To znači da na ovoj razini prihvaćanja kršćanstva, 40% nominalno katoličke populacije ima problema s prihvaćanjem jedne od temeljnih istina kršćanstva, što je svakako rezultat koji treba imati na umu.

Važnost Boga u životu

Čovjek o Bogu, posebice ako nije dostatno vjerski i teološki obrazovan i formiran, može imati najrazličitije predodžbe, no bez obzira na njih, taj mu, takav »Bog« može ili ne mora značiti, može ili ne mora biti važan u životu. Zbog toga se sljedeće naše pitanje odnosilo upravo na ovu stvarnost.

Tablica XIII. Koliko je Bog važan u Vašem životu?

uopće nije važan	5,6	4,8	16,0	28,3	44,7	jako je važan
------------------	-----	-----	------	------	------	---------------

Ovo smo pitanje postavili apostrofirajući osobnog Boga, pretpostavljajući da ga većina populacije, u kršćanskoj, ali i šire zapadnoj kulturnoj tradiciji upravo tako, personalistički poima. Iz tablice vidimo kako je Bog važan u životu 3/4 ukupne populacije građana Hrvatske. Tek njih desetak posto izjavljuje kako im Bog nije važan, dok 16% građana smatra kako im je važan i nevažan, ne uspijevaju se jasnije odrediti u odnosu na ovu stvarnost. Dakle, bez obzira na slike o Bogu, za veći dio populacije Bog igra značajnu ulogu u njihovu životu, te se oni,

³⁷ P. M. ZULEHNER, H. DENZ, *Wie Europa lebt und glaubt: Europäische Wertestudie – Tabellenband*, Patmos, Wien, 1993., str. 10.

i na ovoj refleksivnoj razini, ravnaju u odnosu na »stvarnost Boga«, ma što pod time mislili.

S obzirom na sociodemografske indikatore, Bog je važniji u životu rođenih na selu, starijih, politički desnije orijentiranih, manje obrazovanih, te imajući u vidu spol, ženâ.

Molitva

Svaka religioznost nosi u sebi, kao svoj sastavni dio, čin obraćanja Bogu, ili »Onom« transcendentnom u širem smislu, s kojim se pokušava uspostaviti određeni kontakt, iznijeti prošnja, ili jednostavno doći u dodir.

U ovom poglavlju iznijet ćemo na vidjelo koliko često, kako i kome se mole naši građani.

Učestalost molitve

Tablica XIX. Koliko često molite?

1. nikada	9,2
2. samo u nevolji, poteškoćama	8,3
3. rijetko	27,6
4. dosta često	24,6
5. svakodnevno	30,3

Dobili smo, kao što vidite, veoma znakovitu podudarnost frekvencija onih koji nedjeljom i češće odlaze na mise, te onih koji svakodnevno mole.

Inače, učestalost molitve kod nas veća je no prosječna učestalost u Europi, a niža od one u Sjevernoj Americi³⁸. Učestalost molitve kod nas približna je onoj u katoličkim zemljama mediteranskog bazena, Italiji, Španjolskoj i Portugalu, s tim da je kod nas znatno manje onih koji nikada ne mole. Niži rezultat u tom smislu imaju jedino Irska i Poljska³⁹.

Kada bismo uzimali u obzir ovaj kriterij, povezan s odlascima u crkvu, onda bismo dobili rezultat od tridesetak posto praktičnih vjernika u Hrvatskoj. I ovdje je očito riječ o nekim pokazateljima koji nam otkrivaju određene dimenzije vjere

³⁸ Usp. P. M. ZULEHNER, H. DENZ, *Wie Europa lebt und glaubt: Europäische Wertestudie*, Patmos Verlag Düsseldorf, 1993., str. 22.

³⁹ Usp. ISTI, *Wie Europa lebt und glaubt: Europäische Wertestudie – Tabellenband*, Patmos, Wien, 1993., str. 6.

i govore kako je riječ o složenom fenomenu koji se ne može jednoznačno odrediti uz pomoć samo nekih, ili još manje, uz pomoć samo jednog indikatora.

Molitva u obitelji

Dobili smo da obitelj najviše utječe na formiranje vjerskog osjećaja naših građana. To smo i pretpostavljali u našem konceptu, pa nas je zanimalo koliko se u našim obiteljima na transparentan način vrši taj »vjerski transfer«, odnosno koliko je obitelj transparentno vjerska, odnosno religiozna zajednica?

Tablica XX. Koliko često molite zajedno u obitelji?

1. ne molimo uopće	21,6
2. nikada ne molimo zajedno	18,0
3. molimo zajedno u posebnim prilikama (blagdani, krštenje, smrt)	49,8
4. svake nedjelje molimo zajedno	4,7
5. svakodnevno molimo zajedno	5,5

U desetak posto hrvatskih obitelji, kao što vidimo, molitva je prisutna barem jednom tjedno. Većina naših građana obiteljsku molitvu prakticira u nekim posebnim prilikama, kao što su blagdani, smrt, krštenje...

Ovaj nam rezultat pokazuje da se u većini obitelji vjerski poklad prenosi indirektno i prihvaća se individualno, po osobnom izboru, što je u skladu s općom tendencijom u zapadnom društvu⁴⁰.

Način moljenja

Pretpostavljali smo da će se i u našem istraživanju pojaviti značajna prisutnost individualnog pristupa religioznosti i svetome. U tom nas je kontekstu zanimalo, kako, na koji se način naši građani obraćaju Bogu, odnosno onomu u što vjeruju.

⁴⁰ Usp. P. ESTER i dr., *The Individualising Society: Value Change in Europe and North America*, Tilburg University Press, 1994., str. 42.

Tablica XXI. Kada sami molite, na koji način najčešće molite?

1. izgovaram riječi poznatih molitvi	35,4
2. izgovaram riječi poznatih molitvi i dodajem svoje nakane	33,7
3. koristim vlastite izraze	10,8
4. čitam ili razmišljam o Bibliji ili drugim religijskim tekstovima	2,1
5. razmišljam o svome životu i o onome što se događa oko mene	8,0
6. drugo	0,9
7. ne molim se	8,7

Većina građana uistinu prakticira ovo individualno, osobno obraćanje Bogu, dok ih tek 1/3 ostaje pri konvencionalnim molitvenim izričajima, odnosno najčešće ostaje kod njih.

Zanimljivo je ovdje usporediti kako sve konvencionalne molitve, ako mole, češće uzimaju muškarci, dok žene, uz standardne molitvene obrasce, dodaju i svoje molitve. S obzirom na dob, generacija rođenih do 1930. češće izgovara riječi poznatih molitava. Rođeni između 1940. i 1950. češće izjavljuju kako ne mole. Generacija 1960.–1970. češće razmišlja o svom životu i događajima u nje-mu, a rođeni nakon 1970. češće se nalaze u kategoriji »drugo«, što znači da prema molitvi češće zauzimaju neki drugi stav, koji nismo pretpostavili u našoj ti-pologiji.

Biblija

Budući da je u našem slučaju veći dio populacije bio kršćanski, željeli smo znati: koliko je u toj populaciji prisutno osobno iščitavanje Svetoga pisma?

Tablica XXII. Čitate li kod kuće Bibliju?

1. nemam je	26,1
2. ne čitam je	17,1
3. pročitao sam je i ne čitam je više	18,2
4. povremeno je čitam	31,8
5. često je čitam	5,5
6. čitam je svaki dan	0,9

Svaki dan Bibliju čita 0,9% ljudi u Hrvatskoj, dok ih »ne čita«, ili je nema 43,2%. Zanimljiva je i kategorija onih koji izjavljuju kako su je »pročitali« i ne čitaju je više, kakvih ima 18,2% u populaciji, a koji su Bibliji, ukoliko su je uistinu pročitali, prišli kao literarnom tekstu – ne kao vjerskoj knjizi.

Mnogo zanimljiviji rezultati dobivaju se ukrstimo li čitanje Biblije s konfesionalnom pripadnošću.

Tablica XXIII.

	katolici	pravoslavni	muslimani	sekte	ateisti	nije vjernik
nema	26,4	41,4	11,1	0	14,3	22,9
ne čita	16,2	20,7	33,8	0	33,3	25,7
pročitao	18,3	13,8	0	0	14,3	28,6
povremeno	32,6	24,1	55,6	0	28,6	20
često	5,9	0	0	0	4,8	2,9
svaki dan	0,7	0	0	100	4,8	0

Od ukupnog broja katolika u Hrvatskoj 42,6% njih Bibliju ili nema ili je ne čita. Narednih 18,3% izjavljuje da su je pročitali i da je ne čitaju više (Ovo je možda i rezultat onih koji smatraju da bi kao katolici »trebali« čitati Bibliju ili biti barem upoznati s njenim sadržajem kao kulturni ljudi, pa izjavljuju kako su je pročitali – materija im je poznata.).

Sveukupno, 60,9% ukupne katoličke populacije Bibliju nema, ne čita, ili ju je pročitalo i ne pronalazi u njoj ništa što bi ga ponukalo da je ponovno uzme u ruke. Narednih 32,6% katolika svetopisamski tekst uzima »povremeno« u ruke. »Često« Bibliju čita 5,9%, a svakodnevno 0,7% ukupne katoličke populacije, što bi značilo u brojkama oko 28 000 vjernika–katolika u Hrvatskoj.

U ovoj tablici u odnosu na pristup katolika Bibliji nalaze se još neki zanimljivi rezultati. Primjerice, zanimljivo je da 55,6% muslimana izjavljuje da povremeno konzultiraju Bibliju. Vjerojatnije je razlog tome njihovo življenje u kršćanskom okruženju i želja da upravo iz tog razloga kompariraju biblijske i kuranske tekstove. Najvjerniji čitatelji Svetog pisma su naravno pripadnici raznih kršćanskih sljedbi, koje Bibliju čitaju 100% svakodnevno.

Posljednje dvije kategorije ispitanika »ateisti«, »agnostici« i »drugo« – te oni koji naprosto nisu vjernici također imaju zanimljiv stav prema Bibliji. Gotovo da je čitaju češće od samih katolika, ili barem jednako učestalo⁴¹ – što je svakako zanimljiv rezultat koji zahtijeva daljnja istraživanja i promišljanja.

⁴¹ Ovdje treba napomenuti da je u kategoriju »ateisti«, »agnostici« i »drugo«, pod ovim »drugo« ušlo nešto drugih kršćanskih denominacija, koji su zasebno bili statistički zanemarivi, pa ih nismo posebno isticali na ovoj razini analize.

Naslovnici molitve

Na kraju našeg izlaganja o molitvi valja nam još nešto reći o naslovnici kojima naši građani najčešće upućuju svoje molitve.

Tablica XXIV. Molite li se:

	ne	da
1. Bogu	9,6	88,6
2. Isusu Kristu	15,6	82,2
3. Djevici Mariji	17,5	80,3
4. Svecima	33,3	64,3
5. Anđelima	38,9	58,5
6. Dobrim silama	66,9	30,0
7. Pokojnima	45,5	51,8
8. Drugo	80,5	13,4
9. Ne molim se	78,2	8,9

Bogu se moli najveći broj građana, što je i razumljivo, jer Bog se daje misliti kao Bog Otac, u kršćanskom smislu te riječi, kao Bog Alah, u islamskom poimanju, odnosno naprosto kao Bog, najviše biće, ukoliko izađemo iz okvira monoteističkih religija. Ipak, valja uočiti da se i ovako široko mišljenom »Bogu« obraća manje ljudi no što nominalno ima »katolika« u populaciji, što je u skladu s prethodno iznijetim rezultatom. Isusu Kristu obraća se 82,2% opće populacije, a slično tako i Djevici Mariji; svecima i anđelima utječe se znatno manje ljudi, a najmanje »dobrim silama« i »drugom«, iako ne treba podcjenjivati ove kategorije, jer se njima, ukoliko odbijemo one koji ne mole uopće, obraća više od trećine, odnosno petine religiozne populacije u koju dijelom ulaze i vjernici–katolici⁴².

Ukazanja

Razmatrajući ovaj emotivni, doživljajni odnos prema svetome, svakako moramo dotaknuti i dimenziju vjerskog iskustva, doživljaja direktnog susreta sa

⁴² Slične rezultate, iako na nešto drugačijoj skali dobili su i istraživači u Italiji, usp. V. CESAREO i dr., *La religiosità in Italia*, Milano, 1995., str. 339.

Svetim, to više što je taj fenomen prisutan u našoj društvenoj javnosti i daje mu se prilično velik publicitet, a o tome nemamo gotovo nikakvih istraživanja⁴³.

O ovoj je stvarnosti dosta teško propitivati, jer je iskustva nezahvalno pretakati u kategorije, no na određeni način ipak se može doznati u kojoj su mjeri ljudi bili zahvaćeni, koliko su iskusili neke nesvakidašnje pojave i stanja. Može se pitati osjećaju li se bliskim Bogu, jesu li osjetili da ih je sâm Bog nekada vodio u životu, jesu li osjetili prisutnost zle sile u svom životu ... *Mi smo reflektirajući našu situaciju i imajući u vidu raspoloživi prostor za propitivanje ove stvarnosti u našem istraživanju fokusirali upravo ovaj radikalni susret sa Svetim u formi »viđenja«, »ukazanja«, »direktnog iskustva«.*

Tablica XXV. Jeste li imali ukazanja, susreta s Bogom, Isusom, Majkom Božjom, anđelima ili svecima?

1. nisam imao	93,9
2. jednom	3,3
3. više puta	2,5

Kao što vidite, 5,5% ukupne populacije građana Hrvatske smatra da su barem jednom u životu imali »ukazanje« ili direktan susret, iskustvo susreta sa svetim, s Bogom, Isusom, Djevicom Marijom ili s nekim od svetaca. Preračunato u broj ljudi to je oko 200 000 ljudi u Hrvatskoj.

Kako to tumačiti? Naravno, uz pomoć sociološkog instrumentarija ne možemo ulaziti u mjerenje i analizu realnog utjecaja i prisutnosti nebesnika u našoj socijalnoj stvarnosti, odnosno ne možemo potvrditi ni opovrci izjave onih koji smatraju da su imali određena izvanredna religiozna iskustva. Možemo tek konstatirati da neka pojava postoji kao takva i naznačiti moguće uzroke postojanja iste.

Jedan od razloga, uzroka pojavljivanja ovog tipa religioznosti, sociološki gledano, svakako je porast individualizacije u društvu i sve veći porast individualnog pristupa religioznosti, u kojem ljudi žele osobno stupiti u kontakt sa Svetim⁴⁴. Iz te perspektive, postojeći institucionalni okvir u Crkvi svakako nije dostatan da zadovolji potrebe ovih, ovakvih vjernika.

⁴³ Usp. DINKA MARINOVIĆ-JEROLIMOV, Višedimenzionalni pristup istraživanju religioznosti: smjernice za istraživanje u Hrvatskoj, *Društvena istraživanja* 4 (1995), br. 6 (20), Zagreb, str. 848.

⁴⁴ P. ESTER i dr., *The Individualising Society: Value Change in Europe and North America*, Tilburg University Press, 1994., str. 64.

S druge strane, zanimljivo svjetlo na ovu stvarnost baca uspoređivanje učestalosti »viđenja« s obzirom na dob.

Tablica XXVI. Učestalost »viđenja« s obzirom na dob

	do 1930.	1931–1940	1941–1950	1951–1960	1961–1970	nakon 1970.
nisu imali viđenja	13,2	16,2	15,3	20,2	17,3	17,9
imali su viđenja	23,6	16,4	25,5	12,7	12,7	9,1

Gotovo 50% ukupnog broja onih koji izjavljuju da su imali viđenja otpada na generacije rođene do 1930. godine, te na generacije rođenih između 1941. i 1950. Ovaj značajan porast kod rođenih do 1930. mogao bi se tumačiti njihovom dobi i intenzivnijim razmišljanjima o Bogu, smrti, te želji da se nekako »dotakne« ona strana, ili da se zadobije veća psihološka sigurnost.

Ova druga kohorta mnogo je zanimljivija. Naime, u istoj kohorti relativno je više ateista i distanciranih u odnosu na vjeru, a kao što vidimo, i više onih koji smatraju da su stupili u kontakt i imali iskustvo susreta s nekim od nebesnika. Možda se ovaj porast može tumačiti utjecajem koji je na ovu generaciju izvršio najoštrij polet ateizacije u prošlom sustavu, pa je dio onih koji nisu mogli biti »normalno« vjerski socijalizirani, a prirodno su religiozni, svoj povratak vjeri doživio kao posebni nebeski zahvat?

Naravno, ovo naše pitanje ne dovodi u pitanje taj mogući zahvat, niti ga može potvrditi. Samo daje jedno moguće objašnjenje fenomena uz ostala već spomenuta⁴⁵.

Ukazanja u Međugorju

U prethodnom poglavlju obradili smo, barem djelomično, fenomen ukazanja u Hrvatskoj. Ukazali smo na njegovu rasprostranjenost, te na neke moguće uzroke. Budući da je »Međugorje« (ovdje govorimo sociološki bez ikakva vrednovanja spomenutog fenomena) sinonim za ukazanja, zanimalo nas je što naši građani, kako vjernici tako i oni koji nisu vjernici, misle o toj pojavi.

⁴⁵ O fenomenu generacije 1941.–1950. bit će još govora kasnije, jer riječ je zaista o specifičnoj generaciji koja na specifičan način prilazi fenomenu religije.

Tablica XXVII. Što mislite o objavi Djevice u Međugorju?

1. to su znaci Božjeg prisustva usred ljudi	41,6
2. to su samo subjektivni doživljaji pojedinca	14,9
3. to su pučke izmišljotine i halucinacije	2,5
4. to su izmišljotine svećenika	2,2
5. nisam siguran, ne bih znao dati odgovor	31,4
6. ne zanima me	4,9
7. dobar biznis	2,1

Najveći broj građana smatra kako su to znaci Božjeg prisustva među ljudima⁴⁶.

Na drugom mjestu su oni koji se spram tog pitanja ne mogu odrediti. Na trećem mjestu su oni koji smatraju kako su to subjektivni doživljaji pojedinaca, a ostale kategorije zauzimaju dvanaestak posto.

Vidimo dakle da je ovdje riječ o »bimodalnoj« distribuciji. Imamo dva vrška koji se jasno naznačuju. Jedan čine oni koji vjeruju da je ovdje riječ o prirodnom fenomenu, »znacima Božjeg prisustva usred ljudi«, a drugi, oni koji su suzdržani u odnosu na ovaj fenomen. Ovakva distribucija frekvencija razmišljanja o promatranom fenomenu, te visok postotak onih koji eksplicitno tvrde da su imali »susret«, »viđenje« (dakle, izvanredan religijski doživljaj) s nekim od nebesnika, upućuje nas na pojavu novog tipa religioznosti, koja nadilazi sadašnje institucionalne okvire. Na osnovu našeg istraživanja, osim rečenog, ne možemo o ovom fenomenu ništa više ustvrditi, no on svakako zavrjeđuje daljnja istraživanja i produblivanja, jer, prema svemu sudeći, to je nešto s čime ćemo se u budućnosti još više i češće susretati.

3. Vjerovanje

U ovome dijelu našega izlaganja dotaknut ćemo temu »vjerovanja«. Svaka religija ima neki svoj *credo*, sustav vjerovanja i vjerskih istina, koje možemo registrirati, razvrstati i provjeriti koliko je on prihvaćen od strane samih vjernika, a koliko oni razvijaju svoja autonomna vjerovanja ili ih upotpunjuju s nekim drugim religijskim konceptima. Uz tu se temu usko vežu pojmovi »pravovjerje« i

⁴⁶ Isti rezultat dobili su i Talijani u svojoj studiji, s tim da su oni pitali o Fatimi i Lourdesu, te dobili nešto značajniji postotak onih koji vjeruju da je ovdje riječ o znacima Božjeg prisustva među ljudima, kod njih u to vjeruje 55,7%. Naravno, rezultati nisu direktno usporedivi, posebno ne teološki, no treba imati na umu da većina građana nisu teolozi i stvari ne promatraju iz teološke već čisto osobne perspektive.

»krivovjerje« ili »hereza«, no mi u ovome izlaganju nećemo ulaziti u dublje teološke analize dobivenih rezultata. Taj posao valja učiniti naknadnom valorizacijom rezultata koje ćemo mi ovdje iznijeti.

Vjernički identitet

Budući da smo nakanili postaviti nekoliko pitanja iz domene dogmatike, posebno eshatologije, na prvom mjestu, na prvoj nas je razini zanimalo što sami građani smatraju u kojoj su mjeri njihova vjerovanja usklađena s naučavanjem njihove Crkve⁴⁷.

Tablica XXVIII. Osobno smatrate li se vjernikom?

1. vjerujem u sve što naučava moja Crkva	47,7
2. prihvaćam dio onoga što naučava moja Crkva	35,3
3. vjerujem u boga ili višu realnost, ali ne pripadam ni jednoj religiji	7,4
4. mislim da ne postoji nikakav bog niti viša sila	2,2
5. u traganju sam	3,6
6. nisam o tome razmišljao, ne zanima me	3,7

Zanimljivo je kako 47.7% ispitanika izjavljuje kako vjeruje u sve što naučava njihova Crkva. Ovaj je rezultat zanimljiv, jer vidjet ćemo kako to u praksi ne stoji. Velik postotak vjernika ustvari i ne poznaje nauk svoje Crkve, a ako ga i poznaje, često o nekim bitnim pitanjima vjere i morala ima različito mišljenje od Učiteljstva. 35.3% ispitanika izjavljuje kako prihvaća tek dio onoga što naučava njihova Crkva. To znači da su i na ovoj, refleksivnoj razini oni svjesni kako o nekim pitanjima vjere i morala oni razvijaju svoja autonomna stajališta. Ovdje je riječ o trećini ukupne populacije koja je poglavito kršćanska, katolička, pa to treba imati na umu. Ljudi koji vjeruju u nekog »boga«, »višu realnost« i slično, a ne pripadaju ni jednoj religiji ili se ne smatraju aktivnim pripadnicima ni jedne formalno organizirane crkve ili sljedbe u Hrvatskoj, ima 7.4%. To nisu nužno indiferentni ljudi u religijskom smislu. Oni mogu biti čak i iznimno religiozni, na jedan svoj, neinstitucionalizirani način. 3.6% ispitanika je u traganju za određenom religioznošću i u izgrađivanju vlastite religijske stvarnosti. Isti očito ne pronalaze prostor unutar postojećih institucionaliziranih modela religioznošću, a svoj također nisu još izgradili, da bi mogli reći kako vjeruju na svoj specifični način.

I na kraju, u ovom setu mogućnosti prepoznavanja sebe kao vjernika bila je ponuđena i mogućnost nevjerovanja u Boga ili višu realnost. U strogom smislu

⁴⁷ Riječ je naravno o Katoličkoj Crkvi i njenom naučavanju.

riječi ovdje se radi o čistom ateizmu. U Hrvatskoj, prema našim mjerenjima ima dakle 2.2% građana koji prihvaćaju ateizam kao svoj stav prema vjeri. Njih 3.7% mogli bismo označiti kao indiferentne u odnosu na vjerska pitanja. Oni ne zauzimaju negativan stav prema egzistenciji Boga, kao što to rade uvjereni ateisti, već se za danu problematiku uopće i ne zanimaju.

S obzirom na sociodemografske pokazatelje, žene, siromašniji, stariji (rođeni do 1940.), i manje obrazovaniji češće izjavljuju kako prihvaćaju u potpunosti sve što naučava njihova Crkva. Muškarci, bogatiji, fakultetski obrazovaniji i rođeni nakon 1950. češće izjavljuju da su »u traganju«, dok u generaciji rođenih između 1941.–1950. češće izjavljuju kako se nisu zanimali za pitanja vjere, kako o njoj nisu razmišljali, odnosno kako ih »ne zanima«. Ujedno, u toj kategoriji također nalazimo više muškaraca.

Misterij smrti

Smrt, na ovaj ili onaj način, zaokuplja ljude i oni traže odgovore na pitanje stvarnosti s kojom se neminovno susreće svaki čovjek, bez obzira na sve njegove statusne, rasne, vjerske i druge oznake. Religija je jedan od osnovnih instrumenata koji čovjeku stoje na raspolaganju u njegovu pokušaju osmišljavanja misterija smrti. Kroz povijest, »davanje posljednjeg značenja« kušala je još i filozofija, a u novije vrijeme i znanost. Danas se fenomen smrti pokušava sve više marginalizirati, pokušava se živjeti »kao da smrti nema«. Nas je zanimao aktualni odnos naših građana prema tom fenomenu. Vidjet ćemo da smo tu upravo na tragu spomenute indiferentnosti, ili barem nesigurnosti s obzirom na pitanje smrti i stvarnosti koja slijedi nakon nje. Naravno, to onda zahtijeva da se pod posebnim kutom pogleda i stvarnost, prisutnost kršćanskog učenja o smrti, životu i uskrsnuću u postojećoj populaciji.

Tablica XXIX. Što mislite da će biti poslije smrti?

1. ništa	9,7
2. ne znam, nisam siguran	26,4
3. ne mogu znati što ima	21,3
4. mislim da poslije smrti postoji drugi život	38,2
5. mislim da se poslije smrti reinkarniram u drugog čovjeka ili neko drugo živo biće	4,0

Iz tablice vidimo kako se preko 60% populacije prema smrti ili ne može odrediti, ili se određuje agnostički i ateistički⁴⁸, ili opet u skladu s nekršćanskom religijskom tradicijom. Tek 38,2% građana smatra kako poslije smrti postoji dru-

⁴⁸ Praktično »agnostički« i »ateistički«.

gi život. To većinom misle oni koji su više povezani s crkvenom religioznošću, odnosno oni koji su bliži kategoriji »praktičnih vjernika«. Što se više udaljavamo od ove kategorije, to je nejasnija slika o tome što bi se moglo dogoditi nakon smrti.

Ovo razmišljanje možemo dodatno rasvijetliti uzmemo li u obzir varijable kojima smo mjerili stavove ispitanika prema »smislu života i smrti«⁴⁹.

Tablica XXX.

	uopće se ne slažem	uglavnom se ne slažem	ni se slažem ni se ne slažem	uglavnom se slažem	potpuno se slažem
1. Kada čovjek proživi svoj život smrt je prirodno smirenje.	3,5	2,8	11,2	32,1	50,1
2. Smrt je neizvjesna, besmisleno je uopće misliti na nju.	11,1	13,3	16,5	23,4	35,1
3. Smrt svoj smisao može imati jedino kada čovjek vjeruje u Boga.	6,9	7,0	14,7	26,1	44,8
4. Život je beskrajni tijek ponovnih rađanja u raznim tijelima i oblicima.	32,4	16,1	24,3	12,5	13,7

Vidimo da veći dio populacije smatra kako se smrću ne treba »opterećivati«, jer je ona ionako neizvjesna i o njoj se ništa pouzdano, pozitivno ni negativno i ne može znati. No, s druge strane, veći dio te iste populacije smatra kako život i smrt imaju smisla jedino ako Bog postoji, što nam govori da na ovoj refleksivnoj razini naši građani ipak postavljaju Boga kao odgovor na osmišljavanje »posljednjih pitanja«, ali se trude ne postavljati si ta pitanja, i živjeti većinom »kao da ih i nema«⁵⁰.

⁴⁹ Varijable o kojima je riječ dio su instrumenta kojim smo mjerili odnos ispitanika prema pitanjima smisla života i smrti i bit će posebno valorizirane u jednoj od narednih studija. Ovom prilikom parcijalno ćemo zahvatiti dio dobivenih rezultata kako bismo bolje rasvijetlili promatrani fenomen.

⁵⁰ O pitanju reinkarnacije, kao zasebnom vjerovanju, posebno ćemo raspravljati, jer je ovaj fenomen veoma rasprostranjen u suvremenom zapadnom svijetu i zavrjeđuje posebnu pažnju.

Reinkarnacija

Koncept reinkarnacije samospasenjski je koncept koji je sastavni dio religija s dalekog Istoka. U Zapadnoj tradiciji u najčišćem i vjerojatno najutjecajnijem obliku nalazimo ga kod starih Grka, njihovom cikličkom poimanju vremena i »seljenja duša«. Kroz povijest Zapada, utjecajem kršćanstva, ovo je vjerovanje izgubilo na snazi, no u suvremenom društvu, u najnovije vrijeme, opet oživljava, posebno s pojavom nove religioznosti i novih religijskih pokreta, koji su po svojoj naravi sinkretistički i nose mnoge elemente različitih religijskih učenja.

Budući da je ovaj fenomen tako zanimljiv, mi smo ga pokušali osvijetliti s nekoliko aspekata, postavljajući pitanja o reinkarnaciji implicitno i eksplicitno, u raznim kontekstima. Vidjet ćemo da se naši građani različito odnose spram ovoga fenomena, s obzirom na to kako smo formulirali naše pitanje, odnosno na kojoj razini propitkujemo ovu stvarnost. Da bismo bolje razumjeli o čemu je ovdje riječ, dat ćemo pregled stavova spram reinkarnacije u nekoliko, dolje priloženih tablica.

Tablica XXXI.

	uopće se ne slažem	uglavnom se ne slažem	niti se slažem niti se ne slažem	uglavnom se slažem	potpuno se slažem
1. Mogućnost ponovnog rađanja mora postojati, jer se čovjek u jednom životu ne uspijeva ostvariti.	42,4	18,7	25,3	7,4	5,6

*Tablica XXXII*⁵¹.

	uopće ne vjerujem	malo vjerujem	vjerujem i ne vjerujem	prilično vjerujem	potpuno vjerujem
1. U reinkarnaciju, ponovno rađanje	42,4	18,7	25,3	7,4	5,6

Vidimo da s obzirom na kut pod kojim pitamo o reinkarnaciji, uz ovaj koncept pristaje od 4–26% ukupne ispitivane, dakle i dio nominalno katoličke populacije.

Krenimo redom u razjašnjavanju dobivenih rezultata.

⁵¹ Ovo je pitanje izdvojeno iz seta pitanja o vjerovanju u pojedine religijske stvarnosti, a koje će kasnije biti detaljnije obrađene.

Najveće pristajanje uz koncept reinkarnacije dobiveno je u kontekstu propitivanja o smislu života i smrti⁵². Pitanje je implicitno pitalo o reinkarnaciji, sama riječ »reinkarnacija« uopće se i ne spominje, ali se akcentira »beskonačni tijek ponovnih rađanja u raznim tijelima i oblicima«. Ovdje se apostrofira ovo cikličko poimanje vremena i života, koje je očito značajno prisutno i u našem društvu. Eksplicitnije smo o mogućnosti »ponovnog rađanja« pitali u kontekstu instrumenta kojim smo mjerili odnos prema raznim »alternativnim religijskim konceptima«. Ovako postavljeno, ovo pitanje naznačuje soteriološki moment (iako to ne znači da ga ispitanici kao takvoga moraju i razumjeti), moment »spasenja«, odnosno »samospasenja«. U ovom smislu, reinkarnaciju bi, kao svojevrsni samospasenjski koncept, prihvaćalo 13% ukupne populacije, a narednih 25,3% naših građana o tom pitanju, u smislu »spasenja« i »samospasenja« ne može zauzeti neki jasan stav. Njih 60% odbacuje ovaj koncept, što je i za očekivati u 90% katoličkoj populaciji.

Možda najznačajnije problematiziranje ovog pitanja⁵³ dobivamo ukoliko fenomen reinkarnacije propitujemo s aspekta same vjere. U setu pitanja o vjeri, odnosno o nekim stvarnostima vezanim uz različita, no poglavito kršćanska vjerovanja, pitali smo i o reinkarnaciji. Vidimo da je 14,8% naših građana skloni značajnije vjerovati u reinkarnaciju, a narednih 16,8% vjeruju djelomično, spram toga pitanja ne mogu zauzeti jasnijih stavova. Zanimljivo je da na ovako mišljen koncept vjerovanja u reinkarnaciju ne postoji statistički značajna razlika s obzirom na pripadanje različitim konfesijama, uključujući sekte i ateiste. To znači da je statistički jednaka vjerojatnost da netko prihvati ili odbaci vjerovanje u reinkarnaciju bez obzira bio on »katolik«, »pravoslavac«, ili »agnostik«⁵⁴.

Unutar same katoličke populacije imamo, s obzirom na ovo vjerovanje sljedeću distribuciju:

Tablica XXXIII.

	uopće ne vjerujem	malo vjerujem	vjerujem i ne vjerujem	prilično vjerujem	potpuno vjerujem
katolici	50,3	17,3	17,5	7	8

Dakle, 15% nominalne katoličke populacije podržava vjerovanje u reinkarnaciju, dok ga 67% katolika jasno odbacuje. 17% njih ne uspijeva o tom pitanju zauzeti čvrsti stav.

⁵² O ovoj problematici raspravljamo također u članku G. ČRPIĆ, J. JUKIĆ, Alternativna religioznost, u ovom broju *Bogoslovske smotr.*, str. 589 sl.

⁵³ I ujedno najzanimljivije rezultate, koji zahtijevaju daljnje ozbiljno razmišljanje.

⁵⁴ Nepostojanje razlike utvrđeno je pomoću χ^2 testa; $\chi^2 = 15,27$, $df = 20$, $P = 0,763$.

Dobiveni rezultati daju povoda za mnoga, kako teološka, tako i sociološka promišljanja, koja će vjerojatno i biti provedena u raspravama koje slijede⁵⁵.

Na kraju ovog našeg razmatranja o reinkarnaciji vrijedi se osvrnuti na stav dobiven mjerenjem stava naših građana prema stvarnosti smrti. U ovom smislu 4% njih smatra kako će nakon smrti uslijediti njihovo reinkarniranje u nekoj novoj životnoj formi. Ovdje treba imati na umu da se veći dio populacije ne izjashnjava, a ovih 4% angažirani su »vjernici« u tom smislu. Uzmemo li u obzir konfesionalnu pripadnost, te ovih 4% uzmemo kao »total«, dobivamo da većina (80%) onih koji u ovom smislu pristaju uz koncept reinkarnacije, pripadaju nominalno »katoličkoj« populaciji, što znači, posebice uzmemo li u obzir odlazak na mise i vjerovanje u reinkarnaciju, a koje ostaje na razini 15%, da je ovaj koncept začudno prisutan u vjerničkoj populaciji. Vjerojatno ga treba dovesti u vezu s kompeticijskim društvom u kojemu živimo i u kojemu neki uspijevaju zahvaljujući svojim »talentima«, a neki dobrohotno očekuju da će dobri i pravedni Bog i njima jednom udijeliti iste darove, pa će i oni uspjeti u životu.

Ovo je jedna od mogućih interpretacija, no svakako ovom pitanju treba posvetiti više pažnje, jer ono otkriva i postavlja mnoga druga pitanja.

Raj

Većina naših građana, kao što smo već vidjeli, ne određuje se jasno spram pitanja »smrti«. Drugo pitanje u ovom kontekstu, koje pita o »posljednjim stvarima«, a veoma je važno u prihvaćanju određenog vjerskog učenja, jest pitanje o slici raja koju naši građani, pa onda i vjernici imaju u glavi. Raj, ili u kršćanskom smislu »kraljevstvo Božje«, nekako je cilj i ostvarenje vjerničkog života. Zbog toga je važno znati kako sami vjernici vide svoj krajnji cilj i smisao svoga vjerničkog nastojanja.

Tablica XXXIV. Kako zamišljate raj?

1. to je mjesto vječne sreće za nagradu dobrima	20,7
2. to je vječna zajednica s Bogom	47,4
3. ne vjerujem u raj	10,5
4. ne zanima me, nisam si postavljao takva pitanja	20,8

Najveći dio populacije raj vidi kao »vječnu zajednicu s Bogom«. To znači da je, u ovom smislu, prenošenje vjerskog i teološkog poklada bilo relativno us-

⁵⁵ Ova tema nije bez odjeka u našoj znanstvenoj javnosti. Upravo na tu temu održan je jedan znanstveni simpozij s kojega je izdan zbornik radova, M. NIKIĆ (ur.), *Reinkarnacija i/ili Uskrsnuće*, FTI, Zagreb, 1998.

pješno, odnosno jednako uspješno kao i kod Talijana, koji s obzirom na ovo pitanje imaju gotovo identične frekvencije kao i mi⁵⁶. Postavimo li ovaj problem dihotomno, dobivamo kako u »raj«, na neki način vjeruje 68% ukupne populacije, dok preko 30% naših građana izjavljuje kako u raj ne vjeruje, ili si nikada nisu postavljali pitanja o raju, jer ih ta problematika i ne zanima.

Ovdje je zanimljivo spomenuti da »raj« kao »mjesto vječne sreće za nagradu dobrima« češće vide oni ljudi koji na mise odlaze nedjeljom, a kao »vječnu zajednicu s Bogom« češće ga vide oni naši građani koji na mise odlaze mjesečno. To treba tumačiti s obzirom na dob, jer značajan dio onih koji odlaze na mise nedjeljom otpada na starije generacije, koje o raju imaju upravo prezentiranu sliku. No, valja registrirati da oni kojima je u mladosti »utisnuta« određena slika raja, ovu zadržavaju bez obzira na kateheze, za koje je za pretpostaviti da su, posebice nakon Koncila, naglašavale ovu značajnost zajedništva s Bogom.

Đavao i pakao

Nakon iznošenja rezultata o stavovima naših građana prema smrti, reinkarnaciji i raju, u ovom nam setu logički nadolazi propitivanje o paklu i đavlu, kao mogućnostima i stvarnostima koje utječu (ili ne utječu) na svakodnevni, a onda i vjernički život.

Tablica XXXV. Kako zamišljate đavla (vruga)?

1. to je biće koje zaista postoji i tjera čovjeka u zlo	21,0
2. sklonost zlu, loš dio koji postoji u svakome čovjeku	44,2
3. to je samo popularna izmišljotina rođena iz straha i praznovjerja	11,3
4. ne zanima me, nisam o tome razmišljao	22,7

Danas je sve prisutniji, posebno kod mladih, trend razosobljavanja »nebesnika i podzemnika«, odnosno svih onih bića koje bismo mogli misliti kao »nadnaravna«. Bog se u tom smislu sve češće misli kao »dobra«, »pozitivna« *energija*, dok se sotona, analogno misli kao neka vrst »negativne energije«. Teološko-filozofski, ovaj je nazor veoma blizak određenim dualističkim učenjima, iako ga većina onih koji uza nj danas pristaju, kao nekakav zatvoreni filozofsko-teološki sustav vjerojatno ne bi prepoznala niti se s njim povezala. Naprosto, kao samorazumijevajuće uzima se da se ono nadnaravno ne može misliti kao

⁵⁶ Usp. V. CESAREO i dr., *La religiosità in Italia*, Milano, 1995., str. 324.

osobna stvarnost, pomoću kategorije osobe. Ovo neosobno je, čini se »suvremenije«, više u skladu sa suvremenom znanosti.

Na tom tragu su, kao što vidimo i naši građani, barem kada je riječ o poimanju đavla. Većina njih zamišlja ga kao »sklonost zlu, loš dio koji postoji u svakom čovjeku«, a tek 1/5 ukupne populacije vidi ga kao »biće koje zaista postoji i tjera ljude u zlo«. Slične rezultate dobili su i Talijani, s tim da je kod njih nešto više onih koji izjavljuju kako ih fenomen »đavla« ne zanima, i kako o tome nisu razmišljali⁵⁷.

Imajući u vidu socio-demografske pokazatelje, đavla kao biće češće misle žene, rođeni do 1930. godine s do 7 razreda OŠ, te, s obzirom na regiju, oni koji žive u Zagorju, Prigorju, Varaždinu i Čakovcu. Kao »sklonost zlu« češće ga vide oni sa srednjom školom i fakultetskim obrazovanjem koji žive u Dalmaciji, Dalmatinskoj Zagori, Lici, Bukovici i Zagrebu. S obzirom na dob, ovo razmišljanje češće podržavaju rođeni nakon 1970. godine. Kao »popularnu izmišljotinu« češće ga misle muškarci i oni koji nikada ne idu na mise. Češće ga u ovom smislu vide građani rođeni između 1951.–1960. godine.

O tom fenomenu češće ne razmišljaju jer ih manje zanima oni sa završenom OŠ, te školama za KV i VKV, te oni koji žive u Žumberku, Kordunu, Baniji i Sisku, Zagorju i Prigorju. S obzirom na dob, u ovoj grupi ima statistički značajno više onih koji su rođeni između 1941.–1950. godine.

Usko povezano uz poimanje »đavla« je i pitanje viđenja »pakla« kao stvarnosti i mogućnosti.

Tablica XXXVI. Kako zamišljate pakao?

1. to je mjesto osude gdje se kažnjava i muči	21,3
2. to je vječno isključenje odnosa s Bogom	27,7
3. pakao ne postoji, jer Bog ne može osuditi čovjeka na vječnu muku	9,5
4. ne vjerujem u pakao	14,5
5. ne zanima me, nisam ni postavljao takva pitanja	26,8

Zanimljivo je da smo s obzirom na viđenje pakla kod nas dobili bitno različite rezultate nego u Italiji. Naime, kod nas značajno više ljudi vjeruje da je to »mjesto osude gdje se kažnjava ili muči«, a manje da je to »vječno isključenje odnosa s Bogom«. Kod nas je također značajno više onih koji izjavljuju kako ih

⁵⁷ Usp. V. CESAREO i dr., *La religiosità in Italia*, Milano, 1995., str. 324.

to pitanje ne zanima i koji ga i ne postavljaju⁵⁸. Koji je razlog ovoj razlici u distinkcijama? Teško je na to jednoznačno odgovoriti, no, svakako bi se mogući uzrok mogao potražiti u teološki nedovoljnom osmišljavanju ove stvarnosti, odnosno neadekvatnom prijenosu teoloških promišljanja na širu vjerničku populaciju. To bi se moglo gledati i pod pozitivnim kutom, više od četvrtine ukupne vjerničke populacije »ne zamara se« pitanjem pakla pa je otvorena za prihvaćanje drugih vrednota, no prije bi se moglo reći da njima to pitanje nije baš najprezentnije, nego da su posebno otvoreni za promišljanje drugih stvarnosti.

Svakako, sad na kraju ovoga seta promišljanja eshatoloških stvarnosti, možemo reći da je kod nas značajan broj onih naših građana koji o tim pitanjima uopće ne razmišljaju, nemaju ili ne mogu zauzeti nekog jasnijeg stava, što znači da ta pitanja nisu dostatno problematizirana u našoj ukupnoj, a onda i vjerničkoj populaciji, pa bi u tom smislu trebalo poduzeti realnih akcija, jer ima indicija koje upućuju da je u katehezi došlo do »podcjenjivanja« vjerničke populacije, pa se ova našla u vakuumu, besadržajnom prostoru s obzirom na neke temeljne eshatološke stvarnosti u odnosu na koje bi vjernik kao vjernik svakako trebao biti kadar *osobno* zauzeti neki jasan stav iz kojeg proizlaze određene konsekvencije, po sadašnji i vječni život. Možda nam ovaj rezultat baca ponešto svjetla na relativno visoko pristajanje naših vjernika uz koncept reinkarnacije – nepoznavanje i nejasnoća u sadržajima vlastite vjere s obzirom na »posljednja pitanja« stvara prostor za stvaranje vlastitih religijskih koncepata odnosno za kompilaciju vlastite religioznosti protkanu raznim religijskim učenjima. Svakako, u ovoj stvarnosti otvara se prostor za izazov teologiji i teolozima u Hrvatskoj da jasnije i primjerenije izreknu osnovne sadržaje kršćanskog učenja, te da pronađu način da o njima uđu u dijalog s vlastitom vjerničkom zajednicom polazeći od činjenice da jedan dio iste već ima izgrađene vlastite religijske koncepte koji ne moraju biti, kao što smo to vidjeli, u skladu s kršćanskim učenjem.

Kako, koliko i što vjeruju naši građani

U ovom poglavlju općenito govorimo o stavovima naših građana spram određenih religijskih učenja, te o njihovu vlastitu prihvaćanju pojedinih od njih. Neka pitanja u tom smislu već smo naznačili. Sada bismo željeli dotaknuti još neka, kako bismo o ovoj stvarnosti dobili što jasniju sliku. Naime, zanimalo nas je kakav stav naši građani imaju, koliko vjeruju u »besmrtnost duše«, uskrsnuće, papinu nezabludivost, odnos Boga Oca i Sina...

⁵⁸ V. CESAREO i dr., *La religiosità in Italia*, Milano, 1995., str. 324.

Tablica XXXVII. Molimo Vas, naznačite nam u kojoj mjeri vjerujete u stvarnosti naznačene u slijedećim tvrdnjama:

	uopće ne vjerujem	malo vjerujem	vjerujem i ne vjerujem	prilično vjerujem	potpuno vjerujem	MEAN
1. Čovjek posjeduje besmrtnu dušu.	11,6	9,2	16,6	23,7	38,4	3,684
2. Čovjek se razvio od nižih životinjskih bića, evolucijom.	44,0	13,5	18,6	13,6	9,8	2,312
3. U Bibliji je zapisana riječ Božja	3,3	4,1	11,5	24,1	56,4	4,269
4. Da je Katolička Crkva stvorena i potpomognuta od Boga.	8,1	7,2	14,8	25,7	43,6	3,899
5. Da je samo duša vrijedna, dok će tijelo propasti.	6,6	5,5	18,5	24,5	44,5	3,951
6. Da je Papa nepogrešiv u pitanjima vjere i morala.	15,9	14,2	23,7	26,5	18,8	3,183
7. Da će svaki čovjek uskrsnuti dušom i tijelom na kraju vremena.	13,6	11,7	23,7	19,6	30,8	3,427
8. Da je Isus Krist čovjek i Bog.	5,6	5,4	14,4	21,0	53,0	4,112
9. U reinkarnaciju, ponovno rađanje	51,0	16,9	16,8	6,6	7,8	2,026
10. Da su neke osobe opsjednute đavlom.	23,4	18,6	21,5	19,3	16,3	2,864
11. Da Bog ljubi samo dobre.	58,0	15,6	12,7	6,8	6,2	1,870

Iz priložene tablice vidimo kako između 65–80% građana Hrvatske vjeruje da čovjek posjeduje »besmrtnu dušu«, da je u Bibliji zapisana riječ Božja, da je Katolička Crkva od Boga, te u osnovnu kristološku dogmu, da je Isus Krist čovjek i Bog. Dakle, oko 2/3 ukupne, odnosno 3/4 vjerničke populacije ima relativno jasan i s naukom Crkve usklađen stav o navedenim pitanjima.

Mnogo je manje slaganje kad se ova pitanja malo konkretiziraju, onda čak dolazimo i do paradoksalnih nalaza. Tako 1/2 ukupne populacije vjeruje da će

čovjek »uskrsnuti dušom i tijelom na kraju vremena«, a 69% njih smatra kako je »samo duša vrijedna dok će tijelo zauvijek propasti«⁵⁹.

Dakle, imamo više onih koji podržavaju dualističko, nego izvorno kršćansko učenje o tijelu i duši. Iako bi ovdje trebalo reći da je tu prije riječ o nerazumijevanju same stvari nego o zauzimanju nekog jasnijeg stava o istoj. U papinu »nepogrešivost«⁶⁰ u pitanjima »vjere i morala« vjeruje 45% naših građana. Na drugom smo mjestu pitali slične stvari i dobili, naravno, sličan rezultat. Pitali smo može li se biti dobar katolik i bez slijeđenja papinih i biskupskih uputa u vezi spolnog morala? Otprilike 2/3 populacije naših građana smatra da može, a narednih 17% o tome pitanju ne može izuzeti jasnog stava, što znakovito daje do znanja koliko se malo, u pitanjima vjere i morala, Učiteljstvo može pozvati na svoj autoritet. Dio naših vjernika čak ne povezuje svoje jasno odijeljeno mišljenje, u odnosu na Učiteljstvo spram nekih pitanja vjere i morala, s njihovim pravovjerenjem odnosno pristajanjem uz učenje Crkve. O ovom raspravljamo na drugom mjestu pa se ovdje nećemo duže zadržavati. Zanimljivo je relativno nisko podržavanje koncepta evolucije u razvoju čovjeka, što treba dovesti u vezu s kontekstom u kojemu se postavlja ovo pitanje, gdje se ono očitava prije svega kao religijsko, u smislu Božje stvaranje – evolucija. Izgleda da ga je većina ispitanika razumjela u tom kontekstu: ili Božje stvaranje, ili evolucija. No, pitanje o »opsjednutosti« nije predstavljalo takvih problema u hermeneutičkom smislu. U mogućnost opsjednutosti vjeruje 35,6% naših građana, što je relativno visok postotak, posebice imamo li u vidu i relativno značajan broj onih koji se u odnosu na ovo pitanje ne mogu jasnije odrediti, a što bi se moglo povezati s tradicionalnim magijskim učenjima i vjerovanjima koja su se još zadržala u moralu i stvaranju plodnog tla za razvoj novih religijskih učenja, koja ih izriču na novi primjeren način, u smislu »transfera energije«. Posljednje pitanje koje smo u ovom kontekstu postavili jest ono koje propituje o vjerovanju da Bog ljubi samo dobre. 13% naših građana vjeruje da je tome tako, a narednih 12% ne može zauzeti jasniji stav, što znači da ¼ ukupne populacije vidi Boga kao onoga čiju ljubav čovjek može zaslužiti svojom dobrotom, odnosno izgubiti zloćom.

Ukupno uzevši rezultate u domeni vjerovanja možemo promatrati na dvije razine: nominalno prisutno je relativno visoko deklarativno prihvaćanje onih učenja koja se prepoznaju kao »katolička«, no kad se propituje pristupanje uz

⁵⁹ Uz pomoć F. A. dobili smo ove dvije tvrdnje visoko pozitivno korelirane na istom faktoru, što upućuje/naznačuje da naši građani ne vide neke suprotnosti u izričaju istih.

⁶⁰ Uzeli smo ovaj pojam, iako teološki možda nije najkorektniji, jer »nezabludiv« bi mogao imati i drugih konotacija kod ispitanika, a osim toga, pitanje je, postoji li ta riječ u vokabularu jednog dijela naše populacije, a također od običnih vjernika ne treba zahtijevati sposobnost razlučivanja u tako suptilnim teološkim pitanjima, barem ne kada je riječ o sociološkom istraživanju koje ide za tim da otkrije kakvo stanje je, a ne kakvo bi trebalo biti.

pojedine sadržaje katoličkog učenja, onda izlazi na vidjelo, prije svega, značajno nepoznavanje istih, te također pristajanje uz učenja koja nisu u skladu, a puno puta su i u suprotnosti s normativnim katoličkim učenjem, što bi opet trebalo dovesti u vezu s nepoznavanjem sadržaja vlastite vjere, ali također i egzistencijalnim uvjetima u kojima žive naši građani a koji zahtijevaju da se ovi odrede spram svakodnevnih životnih situacija, pa u tom kontekstu kombiniraju poznavanje pojedinih vjerskih učenja i zahtjeva koje »pred njih stavlja svakodnevni život«.

Crkva i hrvatska javnost

Do sada smo razmotrili pitanja vezana uz vjersku praksu, religioznost i vjerovanje. U ovom poglavlju iznijet ćemo na vidjelo razmišljanja naših građana o ulozi koju, prema njima Crkva ima, ili može imati u našem društvu.

Što omogućuje vjerska zajednica

U setu pitanja koji slijedi pitali smo naše ispitanike što oni misle što im omogućuje njihova »vjerska zajednica«, realizaciju u kojim domenama njihova života⁶¹.

Tablica XXXVIII. Moja vjerska zajednica omogućuje mi:

	ne	da
1. duhovnu sigurnost	17,2	75,1
2. materijalnu sigurnost	83,7	8,6
3. druženje	30,1	62,0
4. očuvanje kulturnog identiteta	16,7	75,1
5. ispunjenje smisla moga života	29,7	62,0
6. zaštitu mojih prava	55,6	36,3
7. zaštitu moga ljudskog dostojanstva	31,5	60,2
8. omogućuje mi pomagati drugima	19,6	72,5

Na prvom mjestu građani smatraju kako im njihova vjerska zajednica omogućuje realizaciju njihovih religijskih potreba, a na posljednjem »materijalnu sigurnost«. Visoko je rangirano i »očuvanje kulturnog identiteta« što je s obzirom

⁶¹ Uzeli smo pojam »vjerska zajednica«, jer je on širi od »Crkva«, no budući da je ovdje riječ o poglavito katoličkoj populaciji slobodno dobivene rezultate možemo razumjeti u smislu: što omogućuje Katolička crkva.

na povijesne okolnosti u kojima su vjernici živjeli i prilično očekivano. Značajno je niži postotak onih koji smatraju kako im njihova Crkva omogućuje zaštitu njihova ljudskog dostojanstva, te, još manje, zaštitu prava. Iz ovog pitanja nije razvidno bi li Crkva to trebala činiti, o tome ćemo raspravljati nešto kasnije, zasada ćemo samo konstatirati kako Crkva, prema mišljenju građana RH, uspješnije zadovoljava religiozne, duhovne i kulturne potrebe, a relativno manje uspješno omogućuje zadovoljavanje materijalnih potreba, te manje omogućuje pravnu zaštitu pojedinaca.

Adekvatnost odgovora Crkve

Na prethodno razmatranje nadovezuje se slijedeći set pitanja, vrlo važnih za razumijevanje pozicije i očekivanja od Crkve u društvu. Riječ je naime o tome koliko je Crkva kadra dati zadovoljavajuće odgovore na moralne probleme ljudi, posebno u obitelji, duhovne potrebe, te socijalne probleme u našoj zemlji. Preko ovih indikatora ujedno mjerimo i povjerenje ljudi u Crkvu, odnosno koliko je oni smatraju ozbiljnim akterom na društvenoj sceni, koliko ozbiljno računaju s njom kao akterom i partnerom.

Tablica XXXIX. Generalno govoreći, smatrate li da Katolička crkva u našoj zemlji daje zadovoljavajuće odgovore na:

	uopće ne	uglavnom ne	nitni da, nitni ne	uglavnom da	da u potpunosti	MEAN
1. moralne probleme i potrebe ljudi	5,5	10,2	22,5	40,1	20,7	3,610
2. probleme u obiteljskom životu	4,9	11,4	28,9	36,7	17,0	3,501
3. duhovne potrebe ljudi	1,4	3,9	14,1	45,4	34,4	4,084
4. socijalne probleme u našoj zemlji danas	13,3	19,8	32,8	24,1	9,1	2,959

Vidimo kako, prema mišljenju naših građana, Crkva daje najadekvatnije odgovore, najbolje zadovoljava duhovne potrebe ljudi, a najneadekvatnije, prema njihovu mišljenju reagira na socijalne probleme i potrebe u društvu. No, ovi su rezultati relativno visoki što pokazuje kako u Hrvatskoj građani Republike Hrvatske imaju relativno visoko povjerenje u Crkvu⁶² što Crkvi otvara određeni prostor za djelovanje, ali ujedno postavlja pred nju i vrlo visoke zahtjeve želi li u

⁶² Ovaj smo rezultat također dobili mjereći direktno povjerenje u razne društvene institucije i gdje smo dobili da je Crkva institucija s najvećim povjerenjem građana Republike Hrvatske.

budućnosti zadržati ovako visoku razinu povjerenja. To više, što je u svijetu⁶³, a i kod nas, dobiveno da povjerenje u Crkvu značajno pada kod mlađih generacija, pa je s vremenom za očekivati ukupan pad povjerenja i povećanje kritičnosti prema Crkvi, kako će mlađe generacije stupati u društvo odraslih, a posebno kad počnu preuzimati određene noseće funkcije u društvu. Naravno, ova projekcija vrijedi za statističku sliku budućiosti ukoliko Crkva ostane kao sada, a mladi se razvijaju u naznačenom smjeru. No, oba se trenda mogu mijenjati i na njih se može utjecati.

Inače, sama razina povjerenja u Crkvu u Hrvatskoj, na razini je onoga što se može misliti kao »Istočna Europa«. Očito postoje značajni razlozi zbog kojih je povjerenje u Crkvu u bivšim komunističkim zemljama, više nego u ostalim zemljama Zapada, izuzevši naravno Sjedinjene Američke Države, jer je kod njih religioznost i povjerenje u crkve općenito na višem nivou nego u Europi⁶⁴.

O čemu Crkva smije govoriti

Prethodno smo vidjeli što naši građani smatraju koliko u postojećoj Crkvi pronalaze adekvatan prostor za realizaciju pojedinih svojih potreba, te u kojoj mjeri Crkva daje odgovarajuće odgovore na pojedine životne stvarnosti. Vidjeli smo koliko povjerenja imaju i što misle o adekvatnosti odgovora Crkve u pojedinim promatranim domenama. Sada ćemo ove stvarnosti promatrati pod drugim kutom. Gledat ćemo što naši građani misle o čemu bi Crkva smjela, odnosno trebala govoriti, a u što se ne bi trebala miješati.

Tablica XL. Smatrate li da Katolička crkva ima pravo govoriti o:

	ne	da
1. razoružanju	33,6	65,9
2. predbračnim odnosima	27,5	71,8
3. kontracepciji	39,1	60,3
4. nezaposlenosti	24,3	74,9
5. rasnoj i etničkoj diskriminaciji	22,6	76,4
6. eutanaziji	35,8	62,0
7. homoseksualnosti	42,8	56,5
8. ekologiji i razvoju	17,2	82,2
9. politici vlade	65,6	33,8

⁶³ P. ESTER i dr., *The Individualising Society: Value Change in Europe and North America*, Tilburg University Press, 1994., str. 54.

⁶⁴ P.M. ZULEHNER, H. DENZ, *Wie Europa lebt und glaubt: Europäische Wertestudie – Tabellenband*, Patmos, Wien, 1993., str. 22.

Iz priložene tablice vidimo kako značajan broj građana Crkvi otvara prilično širok prostor javnog djelovanja i istupanja. Toliko širok da je gotovo na razini onog koji je Crkvama u tom smislu otvoren u Sjevernoj Americi⁶⁵. Najveći prostor u pravome smislu otvara se u području ekologije i razvoja, a najmanje u domeni političkog djelovanja države, što je uostalom dobiveno i u Europi općenito⁶⁶.

Uz pomoć F. A. dobili smo na ponuđenim varijablama dva faktora koja ćemo ovdje prezentirati i interpretirati.

F 1 – Pravo govora o ekološkim, socijalnim i političkim pitanjima

F 2 – Pravo govora o spolnosti i bioetici

Tablica XLI. O čemu Katolička crkva ima pravo govoriti:

	Factor 1	Factor 2
ekologiji i razvoju	0,78940	
nezaposlenosti	0,73661	
razoružanju	0,65635	
rasnoj i etničkoj diskriminaciji	0,60241	
politici vlade	0,51397	
kontracepciji		0,84266
predbračnim odnosima		0,80967
homoseksualnosti	0,44393	0,62176
eutanaziji	0,43949	0,53818

Provedena analiza pokazuje da dio populacije smatra kako Crkva ima pravo govoriti o ekologiji i razvoju, nezaposlenosti, razoružavanju, rasnoj i etničkoj diskriminaciji, politici vlade, te homoseksualnosti i eutanaziji. Dakle, većim dijelom o pitanjima iz područja socijalne i političke domene.

S druge strane, drugi faktor naznačuje kako postoji razmišljanje po kojem Crkva ima pravo govoriti o spolnosti i bioetici. U ovom kontekstu važno je naznačiti koji to dio populacije podržava pravo Crkve da se izjašnjava o ovim stvarima, a koji joj to eventualno osporava.

Uz pomoć korelacijske analize (korelacije značajne na razini 0.01) dobili smo da prvi faktor, F 1 – »Pravo govora o ekološkim, socijalnim i političkim pitanjima« – relativno više podržavaju, odnosno Crkvi daju za pravo da se o njima

⁶⁵ P.M. ZULEHNER, H. DENZ, *Wie Europa lebt und glaubt: Europäische Wertestudie – Tabellenband*, Patmos, Wien, 1993., str. 23.

⁶⁶ P.M. ZULEHNER, H. DENZ, *Wie Europa lebt und glaubt: Europäische Wertestudie*, Patmos Verlag Düsseldorf, 1993., str. 50.

određuje, stariji ljudi, zainteresiraniji za politiku, dok alternativno, mlađi ljudi, manje zainteresirani za politiku, relativno manje daju pravo Crkvi da se o ovim pitanjima javno izjašnjava. Razlike u odnosu na spol, mjesto rođenja, indikatore religioznosti i crkvenosti nismo dobili, što znači da naši građani dopuštaju, ili ne dopuštaju Crkvi da se javno izjašnjava o navedenim pitanjima, bez obzira na njihov spol, obrazovanje, mjesto rođenja ili dohodak.

Relevantni su samo dob i zainteresiranost za politiku, kao što je to već prethodno naznačeno.

S obzirom na drugi faktor – »Pravo govora o spolnosti i bioetici« – imamo nešto drugačiju sliku. Ovdje smo dobili da nam se indikatori religioznosti i crkvenosti pokazuju značajnima. Tako o ovim stvarima javno istupanje Crkvi više dopuštaju religiozniji, koji više mole i odlaze na mise, ispovijedi i pričesti. Od ostalih indikatora značajniju smo povezanost dobili s političkim orijentacijama, ovaj sklop relativno više podržavaju »desnije« politički orijentirani građani, te, s obzirom na dob, opet stariji. Generalno možemo reći kako veće pravo izjašnjavanja o promatranim pitanjima Crkvi daju stariji ljudi, dok su mlađi manje skloni podržati ovaj način istupanja Crkve u društvu, pa su shodno tome, vjerojatno i manje skloni respektirati same istupe. Iz provedenog istraživanja ne možemo zaključiti zašto je to tako, možemo samo registrirati činjenicu da mlađi Crkvi daju manje prava na javno istupanje i možemo realno pretpostaviti da će kod njih eventualno izjašnjavanje Crkve u navedenim pitanjima, imati manji utjecaj. Ovo opadanje utjecaja Crkve kod mlađe generacije, možemo gledati kao rezultat procesa sekularizacije koji je očito više zahvatio mlađe negoli starije.

Crkveni porez

O ovom pitanju, jako se je mnogo raspravljalo posljednjih godina kod nas, razmatrali su se razni modeli financiranja Crkve. Nakon potpisivanja sporazuma sa Sv. Stolicom, od strane Hrvatske države ovo je pitanje dobilo svoje konačno pravno rješenje, no nije izgubilo na aktualnosti. Kao što vidite, mi smo pitanje postavili tako da direktno možemo mjeriti koliko su naši građani spremni odvojiti neki ekstra novac za uzdržavanje svoje vjerske zajednice, a s obzirom na stanje, poglavito je tu riječ o Katoličkoj crkvi.

Tablica XLII. Podržavate li uvođenje poreza kojim bi svaki vjernik izdvajao za svoju crkvu dio dohotka?

1. ne	44,7
2. da	34,5
3. ne znam	20,2

Iz priložene tablice vidimo kako većina opće populacije ne podržava uvođenje »crkvenog poreza«. To je i razumljivo, s obzirom na materijalno stanje i opterećenost kućnih budžeta. No ovaj podatak ne govori ništa o tome koliko su vjernici, i jesu li spremni materijalno podržavati svoju crkvu. Nas je zanimalo jesu li je spremni podržavati na ovaj način, putem poreza. Budući da smo svoje istraživanje radili prije potpisivanja tzv. »IV. sporazuma« između Republike Hrvatske i Svete Stolice, nismo mogli pitati naše građane što misle o njemu. Ovu vrst financiranja Crkve spremniji su podržavati oni koji idu na mise mjesečno i češće (nedjeljom i kroz tjedan), dok ga značajnije odbacuju oni koji na mise odlaze rjeđe od jednom godišnje, ili uopće ne odlaze. No, ovdje treba biti oprezan, jer ga ne podržavaju baš ni svi oni koji redovito odlaze na mise, tek četrdesetak posto njih izjašnjava se u smislu podrške ovakvom modelu, dok ih je oko 35% protiv, a 25% se ne izjašnjuje. Zanimljivo je spomenuti kako se muškarci jasnije određuju u odnosu na uvođenje ove vrste poreza. Žene se češće nalaze u kategoriji »ne znam«, no ipak oko 50% muškaraca i 40% žena jasno su protiv uvođenja ove vrste financiranja Crkve. I na kraju, što je bitno za samu problematiku, više ga podržavaju oni s prihodima do 2000 kn po obitelji, dok su oni s 2000–6000 kn češće suzdržani glede istoga. Građani koji imaju prihode iznad 6000 kn po obitelji, češće su jasno protiv.

Ukupno uzevši, u populaciji ne vlada preveliko raspoloženje za ovaj vid financiranja Crkve, pa ni u samoj vjerničkoj populaciji; i kod nje naime imamo relativno velik postotak (40–50%) onih koji ga jasno odbacuju. Razlozi ovakvog raspoloženja mogu biti različiti. Jedan je svakako nezavidna financijska situacija u kojoj se nalazi većina građana, iako smo vidjeli da su ipak oni siromašniji skloniji i na ovaj vid financiranja Crkve, pa to sigurno nije jedini, a ni ključni razlog. Ovi rezultati nam ne daju odgovor na pitanje o tom razlogu, samo registri- raju da je značajan dio populacije bio protiv uvođenja »crkvenog poreza«. Kako su doživjeli sadašnji sporazum, i što misle o njemu, to bi trebalo vidjeti u nekom novom istraživanju, ili u sklopu nekog novog projekta.

Pokušaj sociološkog i teološkog vrednovanja

Uzimajući u obzir važnost religije u životu ljudi, te učestalost odlazanja na misu, možemo reći kako se kod nas profiliraju tri kategorije vjernika:

- 1) *Praktični vjernici* – tu se misli na one vjernike kojima je vjera *jako važna* u životu i koji najmanje jednom tjedno odlaze na mise. Takvih u Hrvatskoj treba očekivati na razini 25% ukupne populacije.
- 2) *Tradicionalni vjernici* – ovdje mislimo na one vjernike kojima je vjera *važna*, ali na mise odlaze u pravilu o blagdanima ili prigodice. Takvih je kod nas oko 50%.

3) *Nominalni vjernici* – oni još uvijek sebe smatraju *katolicima*, no vjera u njihovom životu igra *malo* značajnu ulogu, a na mise odlaze rjeđe no blagdanima. Takvih je oko 15% ukupne populacije.

Ova tipologija je jedna od mogućih. Postoje i mnoge druge mogućnosti. Mi smo se opredijelili za ovu jer smatramo da ona u sadašnjem trenutku najbolje oslikava promatrano stanje. Ukoliko se kod nas nastave trendovi započeti u ostalim zapadnim zemljama, za očekivati je pomak k »nominalnim vjernicima«, te povećanje kategorije »crkveno neopredijeljenih«⁶⁷, jer u okruženju u kojemu Crkva više neće imati funkciju čuvanja nacionalnog identiteta, a bez izgrađenog osobnog vjerskog identiteta neće biti ozbiljnog razloga čak ni za deklarativnu pripadnost Katoličkoj crkvi.

To nikako ne znači da će ti ljudi prestati biti religiozni. Prestat će biti »katolici«, iako, po mnogo čemu, faktično to već i nisu.

S obzirom na pristajanje uz crkvenu religioznost generalno možemo reći da su kod nas žene, stariji, politički »desnije« orijentirani, ujedno i više crkveno-religiozni ljudi koje ćemo češće pronaći u kategoriji *praktičnih vjernika*. Mlađi su distanciraniji u odnosu na tradicionalne oblike katoličke religioznosti, pa će ubuduće svakako trebati posvetiti više pažnje upravo toj populaciji, jer za očekivati je, da kada stasa i preuzme odgovarajuće funkcije u društvu, neće s godinama ujedno prihvatiti tradicionalne modele religioznosti, nego će artikulirati svoje, o kojima u našem sveukupnom radu ima tek nekih naznaka. To je plodno polje daljnjeg kako teološkog tako i sociološkog rada.

Zanimljivo otkriće istraživanja svakako je posebnost generacije rođene između 1941–1950. godine, u kojoj se nalazi relativno više (statistički značajno) ateista te onih koji izjavljuju da su imali »viđenja«, nadnaravne susrete s nekim od nebesnika. Postoje ozbiljne indicije da je na tu generaciju najviše utjecao oštri

⁶⁷ Ovu kategoriju mi nismo uzeli u obzir, jer u situaciji u kojoj se 90% populacije opredijeli za jednu Crkvu, ova nam kategorija postaje statistički beznačajna, no za očekivati je da će porasti barem na razinu ostalih zapadnih »katoličkih zemalja«. Na takav nas zaključak upućuju i rezultati nedavno objavljeni u Beču, u studiji koja je reflektirala, na osnovi empirijskih istraživanja, odnos prema religioznosti i nekim drugim vrednotama u zemljama Istočne i Srednje Europe, u kojima je donedavno bio komunistički sistem. Ta je studija veoma zanimljiva jer je rađena otprilike u isto vrijeme kao i naše istraživanje pa se dobiveni rezultati mogu komparirati i povezivati, naravno u onoj mjeri u kojoj je riječ o istim pitanjima i formulacijama pitanja. Prema toj studiji, u Hrvatskoj bi bilo 15% građana koji se konfesionalno ne opredjeljuju. Usp. M. TOMKA; P.M. ZULEHNER, *Religion in den Reformländern Ost (Mittel) Europas. Gott nach dem Kommunismus*, Pastorales forum, Wien, 1998., str. 27. Ovako visok postotak dobiven je vjerojatno zbog specifične formulacije pitanja, no mogao bi biti realan, jer u našoj smo studiji dobili kako se 8% naših građana smatra »nereligioznim«, 2% »ateistima«, a čak 12,4% ne zna jesu li, ili nisu religiozni. Iz tog dijela populacije mogli bi se u najvećoj mjeri razviti oni koji će se deklarirati kao »konfesionalno neopredijeljeni«.

ateistički model socijalizacije koji je u najžešćem obliku postojao upravo u vrijeme njihova djetinjstva i odrastanja⁶⁸.

Važno je spomenuti još jednu paralelu koju također treba imati na umu. U religijskom smislu Hrvatska je po mnogim stavovima bliska katoličkim zemljama mediteranskog bazena: Italiji, Španjolskoj i Portugalu. Je li ovdje riječ samo o povezanosti na religijskoj razini ili ovu sličnost možemo pronaći i šire, u kulturnoj sferi – to je pitanje na koje nam naše istraživanje ne može dati jednoznačan odgovor, no smatramo da ga svakako treba apostrofirati kako bi istraživači ubuduće imali na umu ovu paralelu.

Također valja spomenuti i podudarnost pojedinih rezultata s onima dobivenim u Austriji, što je također zanimljivo i potiče na razmišljanje i daljnja istraživanja, jer za očekivati je da će se ubuduće i kod nas odvijati procesi koji su se u spomenutim zemljama odvijali ranije, ili su u tijeku. Tu se posebno misli na proces sekularizacije koji zasigurno nećemo izbjeći; pitanje je samo kakvim će se tijekom i intenzitetom on razvijati.

Nadalje, htjeli bismo posebno napomenuti da je ovo istraživanje tek početak, nadamo se sukcesivnog praćenja stanja i promjena religioznosti u našem društvu. Rezultati koji su pred nama upućuju na zaključak da je u Hrvatskoj u tijeku proces »religijske tranzicije« u kojoj se u novim društvenim odnosima uspostavljaju nove relacije, kako na institucionalnoj razini (Crkva – država), tako i na osobnoj razini, jer vjera sve više postaje osobna vjera (ili religioznost). To zahtijeva i novi institucionalni okvir unutar kojega se ta i takva nova religioznost može adekvatno artikulirati; odnosno kao alternativa nam ostaje neinstitucionalna religioznost za koju, kao što smo vidjeli, postoje dobre pretpostavke u visokom pristajanju naših građana uz mnoge »alternativne religijske koncepte« kao i u relativno visokom postotku nepoznavanja i nerazumijevanja nekih osnovnih postulata vlastite vjere. Tu će svakako važnu ulogu odigrati iskustvo vjere u krilu kršćanskih (župnih i drugih) zajednica. S tim u vezi očekivanja vjernika i potencijalnih vjernika idu, čini se, sve više u smjeru osobne povezanosti i bratsko-sestrinskih odnosa u zajednici, a sve se više udaljuju od uhodanih institucionalno-autoritarnih shema ponašanja. Tu su veliki izazovi za voditelje crkvenih zajednica i njihove suradnike.

Na temelju ovog istraživanja smijemo pretpostaviti da će u narednih nekoliko godina nastupiti vrlo dinamičan razvoj sadašnjih modela religioznosti i uopće crkvenosti, što će svakako dovesti do mnogih napetosti na raznim razinama. U

⁶⁸ Na ovu temu, o utjecaju radikalnog provođenja ateizacije na društvo, vrlo zanimljivo govori Denis R. Janz u svom članku o stanju religioznosti u Albaniji. Usp. DENIS R. JANZ, Refleksije o društvu bez religije: Albanski slučaj, u: *Društvena istraživanja* (1995), br. 6 (20), Zagreb, str. 773–786.

traženju naime adekvatnih rješenja na pitanja koja će nametati takva stvarnost vjerojatno će dolaziti do raznih i različitih prosudbi, a to je uvijek u povijesti značilo i mnoge napetosti koje su se kroz povijest manje ili više sretno, manje ili više plodno razrješavale. Nadamo se da će naša povijest budućnosti pisati o njihovom sretnom i spretnom razrješavanju. U tom smislu valja razumjeti i naša završna razmišljanja i vrednovanja dobivenih rezultata. Njihov glavni cilj je da zaokruže ovaj rad. Tom nakanom vođeni, možemo reći:

1 – Naša anketa pokazuje kako su tipični novovjekovni procesi pluralizma i individualizacije⁶⁹ već počeli puštati duboke korijene u našem društvu, i to sve više kako nadolaze nove generacije koje su odrastale kroz šezdesete godine i nadalje, do danas. Otkako se počeo osjećati neki porast slobodnog prostora u komunizmu povezan sa skromnim porastom blagostanja, dobrim dijelom vezanim uz mogućnost rada u inozemstvu, ti su procesi u vidnom porastu. Zajedno s devizama iz Njemačke i od drugdje i k nama je došao i »duh« dotičnog »mamona« što je bilo i za pretpostaviti pa stoga svako čuđenje nad dosadašnjim razvitkom i sadašnjom situacijom izgleda neuvjerljivo. Sudar tog moderniteta i naše predmoderne religije odnosno načina kako se vjerovalo i živjelo do u novije vrijeme⁷⁰ još uvijek odjekuje i predstoji nam veliko raslojavanje i diferencijacija unutar vjerničke populacije. Uostalom, to naša anketa već pokazuje, a ako u njoj registrirane tendencije potraju, onda će proces modernizacije i diferencijacije koja ju prati ići nezaustavljivo dalje.

Za naš crkveni i katolički mentalitet ovo predstavlja veliki izazov. Možda se već, sudeći po crkvenom i drugom tisku i njegovim odjecima u Crkvi i društvu, profiliraju dvije tendencije: nagnuće prema sve jačem vezivanju uz prošle obrasce katoličke monolitnosti i zatvorenosti u sebe, tj. nešto poput ponovne afirmacije Crkve kao utvrđenog grada pod stalnom opsadom što zahtijeva maksimalnu konsolidaciju snaga, jednodušnost (da ne velim jednoumlje) uz veću ili manju dozu polemichnosti prema onima – to je druga tendencija – koji se nastoje dijaloški suočiti s modernitetom jer smatraju da prošli obrasci vjerničkog ponašanja i manifestacije vjere nisu adekvatni oblici svjedočenja vjere u modernitetu i (eventualnom) postmodernitetu. Profiliranje tih tendencija ne isključuje prisutnost onih koji s tim u vezi još nemaju neki svoj izgrađeni stav. Zato će spremnost na dijalog i umijeće posredovanja odigrati presudnu ulogu u izgradnji crkvenih zajednica i naše Crkve u cjelini.

Ova situacija jako će, i to sve više, u rastućoj mjeri, pritisnuti vodstvene strukture Crkve, u prvom redu one kojima je povjerena »služba jedinstva« i vođenja crkvene zajednice: to su biskupi, ali i svećenici (prezbiteri) na razini svojih

⁶⁹ Usp. S. KUŠAR, Djelomično prihvaćanje vjere, *Bogoslovska smotra* 66(1996.), br. 2–3, str. 322 sl.

⁷⁰ Usp. J. JUKIĆ, *Lica i maske svetoga*, Zagreb 1998., str. 501–513.

zajednica. Već sada se pomalo, tu i tamo, profilira problem dijaloga unutar Katoličke crkve, a taj će se problem još više povećati ako se započete tendencije nastave. Tako će za našu Crkvu veliki pokazatelj vjerodostojnosti u društvu biti upravo njezina sposobnost unutarnjeg dijaloga i tolerancije; ako toga bude pomanjalo u njoj, ona neće moći biti svjedokom dijaloga i poticajem za nj između društvenih skupina u našem društvu.

2 – Sljedeći problem (i zadatak) vezan je uz provođenje religiozne socijalizacije djece i mladih. Budući da Crkva nije više ekskluzivni dobavljač i upravitelj religioznog znanja i modela ponašanja kod nas, nije dovoljno staviti naglasak na prenošenje vjerskog znanja kroz školski vjeronauk kako je to do sada bio slučaj. Hitno se nameće potreba rada s obiteljima i oživljavanje župske kateheze. Valja razmisliti koju i kakvu pomoć može i treba župska zajednica (i drugi oblici vjerskog okupljanja) dati obiteljima koje su sve više u krizi kad se radi o religioznom odgoju djece: o posredovanju kršćanskih vrednota iz evanđelja. Primjerice, pokazatelj da je obitelj za 72,8% ispitanika u najvećoj mjeri utjecala na formiranje njihovog vjerskog osjećaja, pokazuje da su primarni odnosi u obitelji i dijaloško ozračje u njoj od presudne važnosti za elementarne oblike religioznog iskustva: tu se ne posreduje samo identitet djetetu i mladom čovjeku nego i skup vrednota koji s tim ide. A to znači – ne isključujući druge instance – da usvajanje vrednota poistovjećivanjem sve bližih uzora nipošto se ne može izvršiti bez bliskih uzora i dijaloškog ozračja za koji je obitelj nenadomjestiva. Ponajprije u njoj dijete uči biti čovjekom i vjernikom.

3 – Proces sekularizacije pogađa crkvenu uobličenu kršćanskog vjerovanja svakako utoliko što Crkva kao organizirana religiozna zajednica sve manje kontrolira i provodi religiozno utemeljenje, orijentaciju i osmišljenje života naših sugrađana. Vidljiva je naime tendencija distanciranja značajnog dijela vjernika (»nominalni« a pomalo i tzv. »tradicionalni«) od nekih segmenata vjerskog i moralnog naučavanja Crkve. Ljudi time ne prestaju biti religiozni, ali religioznost svode na manje ili više intenzivnu potrebu za obrednošću. Neki njima važni životni momenti ili odsjeci trebaju biti popraćeni religijskim, tj. kršćanskim obredima (krštenje, pričest, krizma, vjenčanje, sprovod, blagoslov stana i dr.).

Tu se sada očituje individualizam: gdje više ne postoji (i nije moguće) kolektivno određivanje i prihvatanja tzv. za sve obvezatnih istina, ostaje prepušteno pojedincu, individuumu, da odredi i postavi svoje preferencije. Šarolikost religioznih ponuda u društvu znak je pluralizma, a sam individuum bira što mu izgleda prihvatljivim i poželjnim. U prvi plan izbija glad za religioznim iskustvom, a pojedinac nalazi i uzima svoju religioznu »hranu« u pravilu bez razmišljanja o tome kakav je tu službeni stav Katoličke crkve. Sam individuum je zadnja instanca svojih izbora.

Takva individualizacija gura crkveni autoritet pape, biskupa i svih pastoralnih djelatnika u poziciju da svoj navještaj i govor tako podese da može biti ra-

zumljiv i prihvaćen od strane slušatelja. Njihov govor mora biti kontrolirani govor. To ponajprije znači da mora odisati smirenošću uvjerenja bez retoričke zajapurenosti, osuda, kuknjava i prijetnji. Trezvenost navjestiteljskog govora uključuje u sebi i tihu radost i simpatičku zabrinutost i zauzetost za slušatelja. To je dakako moguće samo ako su se navjestitelji do kraja poistovjetili s porukom koju naviještaju, odnosno, ako su prihvatili izazov rasta i sazrijevanja u zajedničkoj vjeri. Nadalje, govor autoriteta i navjestitelja mora biti također racionalno kontrolirani govor, tj. on mora voditi računa o standardu teološkog racionaliteta u kršćanskoj zajednici te također uzimati u obzir standarde racionaliteta koji vrijede u određenom društvu. To znači da uz svjedočanstvo kršćanskog života mora također ići kompetencija u razmišljanju i govorenju o sadržajima tog istog kršćanskog života. Pritom bi presudnu ulogu trebale odigrati sve školske i visokoškolske ustanove za koje je Crkva odgovorna. U svakom slučaju, bez promišljanja i argumentiranja, bez suočavanja i dijaloziranja s drugima u društvu prisutnim obrascima ljudskog života i razmišljanja o ljudskom životu kršćanski navjestiteljski govor imat će danas vrlo ograničeni domet i uvjerljivost. I na kraju, kontroliranost navjestiteljskog govora mora se očitovati u mistagoškoj dimenziji, tj. on mora otvoriti put u kršćansko iskustvo i učiniti ga poželjnim suvremenom slušatelju. Time smo pak opet upućeni na iskustvo vjere u zajednicama vjernika. Mislimo da su time navedena bar neka načela za razlikovanje onoga što je kršćansko u nama i u našem društvu, a izbjeći će se također – barem u nekoj mjeri – narcisoidno povlačenje pojedinca i skupine u svijet vlastitog doživljavanja i u uzdizanje vlastitog iskustva na pijedestal općeg kriterija.

4 – Zaključno, smatramo da se naše hrvatsko društvo u cjelini, pa tako i onaj religiozni sloj u njemu, nalazi u procesu diferencijacije i raslojavanja. Teško je reći ide li to više u smjeru koji su donedavno imale zemlje zapadne Europe ili je pak smjer kretanja više određen stanovitim indiferentizmom i učtivom distancom prema kršćanskom naučavanju i svjedočenju. Općenito uzevši religija je interesantna kao slobodna ponuda i slobodni izbor, ali njezini pocrkvenjeni oblici prihvaćaju se selektivno i s oklijevanjem, manje sa simpatijom. Razvitak u pravcu indiferentizma mogao bi ići manje u smjeru nekog neprijateljskog držanja prema Crkvi kao instituciji i nositeljima vjerske vlasti i poslanja (premda će i toga biti zbog navodne ili stvarne zblizženosti Crkve i sadašnjih nositelja vlasti). Više je vjerojatno da će uvjeren kršćanski život i djelovanje crkvenih službenika izazivati čuđenje u ljudi koji su danomice bombardirani praznim reklamnim porukama i mass-medijskim ponudama modela života i ponašanja. Kršćanska religioznost sve će više postajati intimnom i utemeljenom na osobnom religioznom iskustvu, a sve manje institucionalnom. Takav razvitak vjerojatno će u mnogome doprinijeti da vjernik izbjegava otvoreni sudar sa svijetom u kojem postaje sve teže živjeti religiozno u smislu crkvenog navještaja.

Tim je međutim hitnije promišljanje i izgradnja živih kršćanskih zajednica u kojima se neće samo slaviti prošlost nego će se razvijati duh povezanosti i solidarnosti ne samo članova zajednice međusobno, nego isto tako i s onima koji su njihovi necrkveni bližnji.

O tome u mnogome ovisi hoće li se Crkva i dalje osjećati kao grad pod op-sadom a pojedini vjernici kao sužnji prošlosti. Srž evanđeoske poruke međutim poručuje da nema mjesta fatalizmu, nego da valja ići u otvorenu budućnost i postavljati znakove koji potiču nadu i sokole umorne i slabe na putu.

Summary

ASPECTS OF RELIGIOSITY IN CROATIA

Gordan ČRPIĆ, Stjepan KUŠAR, Zagreb

The phenomenon of religiosity in Croatia in this work we looked at through four possible perspectives: religious belonging and ritual practices, religiosity (where we mean a more emotional relationship toward God, or something sacred), orthodoxy, and through the public role of the Church in society. All instruments and dimensions we accommodated in accordance with the Croatian situation and needs. We found, during our research from 15.11.1997 – 10.01.1998 that 89,7% of the Croatian population define themselves as »catholic«, 2,9% orthodox, 1,1% Muslim, 0,3% different sects, atheists and agnostics 2,1%, and 3,7% people who defined themselves like unbelievers. (Some Croatian territory was unapproachable for us. It is a part of East Slavonia, and Baranja, where there were still international protection forces.)

According to Church attendance, 30,3% of Croatian citizens attend the religious service at least once a week. We also found a high percentage of unbelievers and atheists who want some religious ceremony in some situations in their life, like a birth, marriage and death. About 60% of the whole catholic population goes to confession at least once a year in keeping with Church Law.

With regard to religiosity, in particular meaning, 75,9% of Croatian citizens see themselves as »religious people«, 8% of them think they are »non religious«, 2% are »unconvinced atheists«, and 12,4% of them have no opinion about religiosity, non-religiosity and atheism. For 75% of them, religion plays a very important role in their life, and the greatest influence in formulating a religious sense in the family for 72% of them. The same situation we have with a relationship toward God. For ¾ of the population, God is a fact which is important in their life. 30,3% of Croatian citizens pray every day, and family praying is practised by 10% of Croatian families at least once a week. 60% of the population say that they don't have a Bible, or they don't read it. 5,7% of the catholic population reads the Bible very often, and 0,7% of them read it every day. With regards to the receiver of one's prayers, mostly people refer to God 88,6%, Jesus Christ 82,2%, and to the Virgin Mary 80,3%. In our research we investigated the direct religious experience, the appearance of, and contacts with God, the Vir-

gin Mary, Jesus, angels or saints. 5,5% of the whole population said that they have had, at least once in their life, one extraordinary meeting like this. With regard to appearance, we asked about the »Medugorje« phenomenon. We found that 41,6% of the population think that it is a »sign of God's presence in the world«. The second largest group of people, 31,4% of them, are those who have no opinion about it.

Orthodoxy. With regard to orthodoxy, 47,7% of the population said that they believe everything that their Church teaches, but 35,3% of them said that they accept only part of this teaching. With regard to some eschatological questions, like questions about death, heaven, hell, the devil, reincarnation, and so on, about 60% of the population has no opinion, or they don't think about death. About 15% of the nominal catholic population accept the concept of reincarnation, and what is interesting, this percentage does not decrease with regard to mass attendance. Most believers see heaven as a »community with God«, 47,4% of them. Most of the population sees the devil non-personally, as a tendency to evil, the bad part of human beings, 44,2% of them. Generally, we could say that we have a relatively high acceptance of doctrine which people recognise as »Catholic«. But on the question of the substance of this knowledge, it is remarkable that there is a great lack acquaintance with catholic knowledge and accepting of religious beliefs which are sometimes completely contrary to catholic teaching.

Public role of Church. The Catholic Church, with regard to opinions of Croatian citizens, given and still gives has the best answers to questions of religion and religious needs – 75,5% of them think like this. The same percentage think that the Catholic Church gives them an adequate cultural identity. Less adequate answers are given by the Catholic Church in regard to social problems and the situation in our country today. The Church has considerable space for public action. People think that the Church has a lot to say about the environment, ecology, and development (about 80%), and they give it less possibility to say something about government policy (33,8%), which tallies with European tradition.

From this research we can identify three categories of believers in Croatia: »practical believers«, at a level of 25%, then »traditional believers« at a level of 50%, and »nominal believers« at a level of 15%. There are some indications which show us that the whole Catholic believers population is in some kind of transformation process in religious and social areas.

As a result of recent transitions we would expect to find a significant number of unchurched people, since the Church stopped being a carrier of national identity. A very interesting discovery in our research is a great similarity, from a religious point of view, with the Mediterranean catholic countries; Italy, Spain, and Portugal. Also interesting is the discovery of some peculiarities of generation born between 1941-1950 which show us a significantly higher number, related to the whole population, of atheists and also those who reported that they had seen God, Jesus or the Virgin Mary. We thought that we could explain this by the influence from official atheistic ideology which was stronger when these people were young children, and growing up in this atmosphere. Their normal religious socialisation was obstructed by this ideology. Later atheistic ideology wasn't so aggressive, and religion socialisation was normal.

At the moment, the core members of the Church in Croatia are mostly older people, women, and politically right oriented people. The processes of pluralisation and indi-

vidualisation, and secularisation strike root deep in Croatian society, which is a great challenge to catholic mentality, and in a specific way to hierarchy. Facing them is an enormous challenge, to lead the Church in a new situation. Their task is to make adequate religious socialisation of young people possible, because it isn't enough just to give them information in school catechism. There needs to be a culturally adopted catechism and a family pastoral, because the family is still the basic transmitter of religious values. Secularisation is also obviously present in our society, the influence of Church authority is weak and the individual has become the ultimate authority. Religion remains as an interesting subject but institutionalised forms of religion are less interesting. We don't expect conflict between laymen and clerical hierarchy. Over all we can expect increasing indifference to the teaching of clerical hierarchy, and development of religiosity in the direction of intimate religiosity based on personal religious experience. The duty before the Church is to build a living community which will develop a spirit of solidarity and closeness, not only between members of the Church, but also with people who are outside the Church community. It is the only way if one wishes to remain an authentic Christian.

Key-words: religiosity, ritual practice, believing, public role of the Church